

Usmernenia pre učiteľov a pedagógov týkajúce sa boja proti dezinformáciám a podpory digitálnej gramotnosti prostredníctvom vzdelávania a odbornej prípravy

Pod'akovanie

Usmernenia vypracovala Európska komisia s príspevím expertnej skupiny pre boj proti dezinformáciám a podporu digitálnej gramotnosti prostredníctvom vzdelávania a odbornej prípravy pod vedením konzultantov spoločnosti ECORYS. Komisia by sa rada poďakovala týmto osobám či subjektom:

Ahmet Murat Kiliç, Rada Európy
Alina Bargaoanu
Arminas Varanauskas
Cassie Hague, Organizácia pre hospodársku spoluprácu a rozvoj
Charo Sádaba, Iberský digitálny výskum, Univerzita v Navarre
Claus Hjorth
Divina Frau-Meigs, Savoir Devenir
Eleni Kyza
Gabriella Thinsz, Švédska spoločnosť pre vzdelávacie vysielanie
Giacomo Mazzone
Irene Andriopoulou
Jens Vermeersch, Európska federácia zamestnávateľov v oblasti vzdelávania
Juliane von Reppert-Bismarck, Lie Detectors
Kamil Mikulski, Kosciuszko Institute
Kari Kivinen, Úrad Európskej únie pre duševné vlastníctvo
Norman Röhner, ALL DIGITAL
Onno Hansen-Staszyński
Sally Reynolds, Media and Learning Association
Sandra Troia
Stacey Featherstone, META
Thomas Nygren
Veni Markovski
Vitor Tomé

Európska komisia nezodpovedá za žiadne dôsledky vyplývajúce z opakovaného použitia tejto publikácie.

Luxemburg: Úrad pre vydávanie publikácií Európskej únie, 2022
© Európska únia, 2022

Politika v oblasti opakovaného použitia dokumentov Európskej komisie sa vykonáva rozhodnutím Komisie 2011/833/EÚ z 12. decembra 2011 o opakovanom použití dokumentov Komisie (Ú. v. EÚ L 330, 14.12.2011, s. 39). Ak nie je uvedené inak, opakované použitie tohto dokumentu je povolené v zmysle medzinárodnej licencie Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>). To znamená, že opakované použitie je povolené za predpokladu, že sa riadne uvedie zdroj a akékoľvek zmeny.

Akékoľvek použitie alebo reprodukcia prvkov, ktoré nie sú vo vlastníctve Európskej únie, môžu byť podmienené získaním súhlasu príslušných nositeľov práv.

Obsah

1. Predslov.....	6		
2. Úvod	8		
3. Použitie usmernení pri vzdelávaní a odbornej príprave.....	9		
Pre koho sú tieto usmernenia?	10		
4. Vymedzenie kľúčových pojmov v týchto usmerneniach.....	11		
5. Situácia.....	13		
Výučba a učenie sa v digitálnom prostredí školy	13		
Usmernenia a tipy – aktivity pred vyučovaním, počas vyučovania a po vyučovaní.....	15		
Pred aktivitami			
Interakcia so zainteresovanými stranami v škole	15		
V priebehu aktivít.....	19		
Po aktivitách.....	19		
6. Budovanie kompetencií v oblasti digitálnej gramotnosti v triede a škole: stávame sa digitálnymi občanmi.....	20		
Začíname s vyučovaním digitálnej gramotnosti	21		
Vzdelávacie ciele digitálnej gramotnosti.....	22		
7. Dezinformácie: O čo ide?.....	24		
Alternatívne plány aktivít na zváženie.....	25		
Vlastnosti dezinformácií	26		
Prečo sa dezinformácie vytvárajú a šíria?.....	26		
Čo je overovanie faktov?	28		
Čo je debunking?	29		
Čo je prebunking?.....	29		
Posudzovanie hodnovernosti informácií a ako identifikovať a používať seriózne zdroje	30		
Porozumenie rôznym rozmerom dezinformácií.....	30		
Etické aspekty dezinformácií.....	30		
Hospodárske aspekty dezinformácií.....	31		
Niektoré z kognitívnych a emocionálnych rozmerov dezinformácií.....	32		
		8. Posudzovanie a vyhodnocovanie digitálnej gramotnosti v škole a triede: konkrétne usmernenia pre učiteľov a pedagógov.....	34
		Čo môžeme a mali by sme hodnotiť?	34
		Druhy postupov hodnotenia	34
		Zhodnotenie účinných vzdelávacích koncepcií v súvislosti s digitálnou gramotnosťou.....	39
		Poznámka k zdrojom	39

Zoznam plánov aktivít v usmerneniach

Situácia

[Plán aktivity 1: Zaobchádzanie s dezinformáciami](#)

[Plán aktivity 2: Štúdium multiperspektivity pomocou viacerých zdrojov](#)

Budovanie kompetencií v oblasti digitálnej gramotnosti v triede a škole: stávame sa digitálnymi občanmi

[Plán aktivity 3: Práca s Európskym vyhlásením o digitálnych právach a zásadách](#)

[Plán aktivity 4: Sledovanie digitálnych stôp](#)

Dezinformácie: O čo ide?

[Plán aktivity 5: Určovanie, či ide o fakty alebo názory](#)

[Plán aktivity 6: Posudzovanie informácií](#)

[Plán aktivity 7: Skúmanie dôvodov vzniku dezinformácií](#)

[Plán aktivity 8: Diskusia o slobode médií](#)

[Plán aktivity 9: Zapojenie sa do overovania faktov](#)

[Plán aktivity 10: Diskusia o technologických aspektoch dezinformácií so žiakmi](#)

[Plán aktivity 11: Diskusia o hospodárskych aspektoch dezinformácií](#)

[Plán aktivity 12: Diskusia o konšpiračných teóriách](#)

Zoznam tipov v usmerneniach

Situácia

[Tip 1: Zapájanie žiakov](#)

[Tip 2: Zapájanie rodičov](#)

[Tip 3: Riešenie kontroverzných otázok](#)

[Tip 4: Prejavovanie empatie](#)

[Tip 5: Vyhodnocovanie](#)

Budovanie kompetencií v oblasti digitálnej gramotnosti v triede a škole: stávame sa digitálnymi občanmi

[Tip 6: Gamifikácia a učenie sa hrou](#)

[Tip 7: Zahnutie podnetov od žiakov](#)

Dezinformácie: O čo ide?

[Tip 8: Overovanie zdrojov](#)

[Tip 9: Dosahovanie zmien](#)

[Tip 10: Práca so žiakmi na včasnom popretí a popretí tvrdenia](#)

[Tip 11: Súvislosť s otázkou ľudských práv](#)

Posudzovanie a vyhodnocovanie digitálnej gramotnosti v škole a triede: konkrétne usmernenia pre učiteľov a pedagógov

[Tip 12: Komunikácia s kolegami](#)

[Tip 13: Posudzovanie kompetencií žiakov](#)

[Tip 14: Uvažovanie o povahe posudzovania](#)

[Tip 15: Posudzovanie zručností žiakov pri rešerši](#)

[Tip 16: Nadviazať kontakty s vysokými školami](#)

1. Predslov

Je pre mňa potešením predstaviť vám tieto Usmernenia pre učiteľov a pedagógov týkajúce sa boja proti dezinformáciám a podpory digitálnej gramotnosti prostredníctvom vzdelávania a odbornej prípravy. Tieto usmernenia sme oznámili v septembri 2020 v rámci akčného plánu digitálneho vzdelávania (na roky 2021 – 2027) a ich zavádzanie predstavuje významný krok v podpore mladých ľudí pri nachádzaní ich postavenia na internete, kde nadväzujú kontakty s druhými a prispievajú k našim dynamickým demokraciám.

Prostredníctvom usmernení a podpory pedagógom a učiteľom spoločne prispievame k pomoci mladým ľuďom, aby dokázali kriticky myslieť, prijímať informované rozhodnutia na internete a zostať v bezpečí a zároveň neprestajne posilňovať svoju odolnosť. Učitelia a pedagógovia zohrávajú mimoriadne významnú úlohu vo formovaní digitálnych zručností a kompetencií mladých ľudí.

Práve z tohto dôvodu sme zriadili expertnú skupinu Komisie, ktorá poskytla informácie na vypracovanie týchto usmernení. Takisto sme zapojili širokú škálu odborníkov z akademickej obce, z oblasti žurnalistiky, televízneho a rozhlasového vysielania, občianskej spoločnosti, technologických spoločností, ako aj širšej komunity v oblasti vzdelávania a odbornej prípravy, aby prispeli svojimi rozsiahlymi znalosťami a priamymi skúsenosťami.

Odhodlanie a elán tejto expertnej skupiny sa odrážajú v nasledujúcich stránkach. Tieto usmernenia sú určené na použitie v triedach v celej Európe a majú slúžiť ako inšpirácia pri učebných postupoch.

Hoci sú usmernenia nové, nezačali sme od nuly, keďže podpora digitálnej gramotnosti a boj proti dezinformáciám sú prioritou politického programu EÚ. Je to zrejme aj vzhľadom na vykonávanie akčného plánu proti dezinformáciám, akčného plánu pre európsku demokraciu, aktu o digitálnych službách a aktualizovanej stratégii vytvárania lepšieho internetu pre deti (BIK+). Podobne aj v rámci vzdelávania a odbornej prípravy naďalej podporujeme šírenie odborných znalostí prostredníctvom programu Erasmus+, Európskeho zboru solidarity a siete eTwinning. Rozvíjanie tejto práce je v centre nášho nepretržitého úsilia vybudovať európsky vzdelávací priestor.

Existuje však aj zjavný dopyt po posilnení úlohy vzdelávania a odbornej prípravy v súvislosti s podporou digitálnej gramotnosti a boja proti dezinformáciám. Mojim zámerom je prostredníctvom týchto usmernení poskytnúť učiteľom a pedagógom vzdelávacie ciele, pedagogické postupy a praktické aktivity v jednom ľahko použiteľnom dokumente, ktorý je zameraný na osvedčené postupy v triedach a ponúka nové nápady na inšpiráciu učiteľov a mladých ľudí.

Rok 2022 je Európskym rokom mládeže. Sú to práve ambície a nádeje mladých ľudí, ktoré ma spolu s mojím tímom inšpirujú k neustálej snahe vytvárať politiky, ktoré prinesú reálnu zmenu.

Usmernenia dopĺňa [záverečná správa](#) expertnej skupiny, v ktorej sú zdôraznené dôležité poznatky získané počas vypracúvania usmernení, kľúčové iniciatívy na úrovni EÚ a členských štátov a prehľad existujúcich rámcov.

Chcela by som sa čo najvrúcnejšie poďakovať odborníkom v tejto skupine, vďaka ktorým sú tieto usmernenia realitou.

Usmernenia sú rozsiahlejšieho úsilia, takže naša práca sa tu nekončí. Sú súčasťou procesu, ktorý poskytne Komisii informácie pri uvažovaní nad reakciou na fenomén dezinformácií.

Pozývam vás, aby ste sa do tohto úsilia zapojili.

Mariya Gabriel
Európska komisárka pre inováciu, výskum,
kultúru, vzdelávanie a mládež

2. Úvod

Podpora digitálnej gramotnosti a boj proti dezinformáciám v triedach a školách nikdy neboli také dôležité ako teraz. Učitelia/pedagógovia a žiaci bez ohľadu na úroveň či druh školy sa musia orientovať v čoraz zložitejšom online prostredí, kde sa môžu dočítať, môžu počuť a vidieť toľko ako nikdy predtým.

Majú tak nebývalé možnosti nachádzať informácie a komunikovať s druhými v prostredí školy aj mimo neho. Digitálny svet sa čoraz viac presúva do stredobodu učenia a výučby. V porovnaní s časmi, keď existovali len učebnice a tlačené zdroje a učenie prebiehalo na relatívne miestnej úrovni, sa dnes zdá, že máme svet na dosah ruky.

Ako učitelia a pedagógovia máte významné postavenie v rámci pomoci mladým ľuďom pri získavaní kompetencií, ktoré potrebujú na to, aby sa mohli celoživotne vzdelávať v čoraz digitalizovanejšom svete. Nadobudnutie digitálnych kompetencií je vstupenkou do sveta jedinečných vzdelávacích možností. Digitálne technológie zasiahnu všetky odborné oblasti, ako aj rastúci počet pracovných a súkromných projektov. Zvládnutie digitálnych zručností a kompetencií pomôže mladým ľuďom v triedach stať sa aktívnymi občanmi so silným postavením v 21. storočí. Ide o kompetencie, ktoré sa dajú naučiť, pričom cieľom týchto usmernení je pomôcť vám pri podpore vašich žiakov¹ na tejto ceste.

Informácie, ktoré vstupujú do vašich tried a domovov vašich žiakov, pochádzajú od širokej škály autorov a zdrojov, pričom každý z nich má svoj osobitý pohľad a v niektorých prípadoch aj sledujú aj konkrétny cieľ. Vzhľadom na meniace sa prostredie médií a informácií je potrebné, aby žiaci vedeli lepšie získavať informácie, využívať ich, chápať, integrovať, komunikovať, vyhodnocovať, vytvárať a šíriť ich bezpečne a zodpovedne prostredníctvom digitálnych technológií. V týchto usmerneniach sa tieto schopnosti označujú ako digitálna gramotnosť. Ako učitelia/pedagógovia máte dôležitú úlohu tento proces uľahčovať.

Hoci možnosti súvisiace so stále sa rozširujúcim digitálnym svetom sú rozsiahle, tento nový vývoj takisto predstavuje mnoho výziev a rizík. Nepresné informácie šírené zámerne alebo nevedome počas pandémie COVID-19 a ruskej invázie na Ukrajinu vo februári 2022 nám pripomenuli zraniteľnosť demokracií v digitálnom veku. Zdravé demokracie závisia od otvorenej rozpravy, verejnej účasti a systéme brzd a protiváh. Demokraciu možno oslabiť, ak škodlivé informácie, misinformácie a dezinformácie uškodia zdrojom informácií. V týchto usmerneniach sa zameriavame predovšetkým na dezinformácie, teda na overiteľne nepravdivé alebo zavádzajúce informácie, ktoré sú vytvorené, prezentované a šírené na účely hospodárskeho zisku alebo zámerného zavádzania verejnosti, a môžu spôsobiť ujmu verejnosti. Mnohé z návrhov, ako pomôcť vašim žiakom porozumieť javu dezinformácií a súvisiacej dynamike, však platia rovnako aj v prípade misinformácií.

¹ V usmerneniach používame pojem „žiak“ na označenie žiakov základných aj študentov stredných škôl.

3. Použitie usmernení pri vzdelávaní a odbornej príprave

Tieto usmernenia ponúkajú konkrétne, praktické návody pre učiteľov/pedagógov. V tomto zmysle nepredstavujú predpisy ani zásady. Majú skôr poskytnúť praktickú podporu pre výučbu v triedach a v podobných vzdelávacích prostrediach.

Či už hľadáte jasné vysvetlenia technických koncepcií, cvičenia na overovanie faktov, spôsoby, ako posilniť „správne“ online návyky alebo spôsoby hodnotenia vašich žiakov – tu ich nájdete.

Nie je jednoduché poskytovať usmernenia na podporu digitálnej gramotnosti a boja proti dezinformáciám, pretože technológie a nové možnosti digitálnej komunikácie a médií sa rýchlo menia. Tieto usmernenia neponúkajú riešenia všetkých problémov, s ktorými sa môžete vo vyučovaní stretnúť. Ich účelom je prispieť k týmto cieľom v oblasti vzdelávania a odbornej prípravy:

1. Poskytnúť náhľad a užitočné znalosti o dynamike a prejavoch dezinformácií, ako aj vymedziť vlastnosti dôveryhodných informácií.
2. Podporiť porozumenie tomu, ako možno dosiahnuť digitálnu gramotnosť.
3. Sprostredkovať informácie o tom, ako digitálne technológie používať kriticky a zodpovedne.
4. Poskytnúť náhľad na to, ako možno posudzovať žiakov z hľadiska ich kompetencií v oblasti digitálnej gramotnosti.

Štruktúra ďalších oddielov usmernení na splnenie týchto cieľov je takáto:

Oddiel 4 „Vymedzenie kľúčových pojmov v týchto usmerneniach“ obsahuje zoznam vymedzených kľúčových pojmov z oblasti digitálnej gramotnosti a dezinformácií.

V **oddiele 5** „Situácia“ sú predstavené usmernenia týkajúce sa spôsobov, ako možno triedy a školy lepšie vystrojiť na zaobchádzanie s dezinformáciami a budovanie digitálnej gramotnosti. Takéto usmernenia založené na aktuálnom výskume a spätnej väzbe od učiteľov/pedagógov sa vzťahujú napríklad na úlohu učiteľov/pedagógov a žiakov, vytváranie bezpečného a príťažlivého vzdelávacieho prostredia atď.

Je táto informácia správna?

V **oddiel 6** „Budovanie kompetencií v oblasti digitálnej gramotnosti v triede a škole: stávame sa digitálnymi občanmi“ sa skúmajú špecifické prekážky a výzvy, ciele výučby a inšpiratívne postupy súvisiace s týmito témami. Usmernenia poskytnuté v tejto časti sú zamerané na spôsoby efektívnej podpory digitálnej gramotnosti.

Oddiel 7 „Dezinformácie: O čo ide?“ je zameraný na rozličné rozmary dezinformácií a obsahuje rady, ako proti nim čo najlepšie bojovať.

V **oddiel 8** „Posudzovanie a vyhodnocovanie digitálnej gramotnosti v škole a triede: konkrétne usmernenia pre učiteľov a pedagógov“ sa riešia otázky, ktoré si určite kladú všetci učители/pedagógovia – ako žiakov hodnotiť. Oddiel ponúka usmernenia, ako možno posudzovať digitálnu gramotnosť žiakov, i spôsoby hodnotenia iniciatív v oblasti digitálnej gramotnosti, ktoré vaša škola možno využíva.

V týchto usmerneniach sa stretnete s farebnými rámcami, ktoré majú text sprehladniť. **Zelené** rámčeky obsahujú praktické tipy pre výučbu a učenie sa, **modré** rámčeky obsahujú plány aktivít pre vašu výučbu, **červené** rámčeky upozornenia a **oranžové** rámčeky poskytujú iné dôležité informácie. Upozornenia neznamenujú, že určitým témam sa treba vyhnúť. Znamenajú, že niektoré témy môžu byť náročnejšie a na ich výučbu bude potrebná dlhšia príprava.

Pre koho sú tieto usmernenia?

Tieto usmernenia sú určené pre rôznych učiteľov a pedagógov. Sú určené najmä pre učiteľov/pedagógov základných a stredných škôl. Tam, kde je to možné, sa v usmerneniach rozlišuje z hľadiska toho, čo sa odporúča. Vo viacerých prípadoch si možno budete musieť usmernenia upraviť vzhľadom na osobné okolnosti. Pojmy „pedagógovia“ a „trieda“ používame v širokom zmysle slova. Určitý obsah môže byť užitočný aj pre rodičov² a/alebo členov komunity, a možno ho uplatniť aj na učenie sa, ktoré sa uskutočňuje v neformálnom prostredí.

Usmernenia boli vypracované so zámerom, aby ste ich mohli používať vo vašej osobnej situácii, ale takisto, aby spolupráca s kolegami a inými zamestnancami školy, ako sú školskí psychológovia, (školskí) knihovníci a školskí sociálni pracovníci bola prínosná a vaša práca vďaka nej mohla byť efektívnejšia. Zapojenie vedenia školy, rodičov, pracovníkov médií, občianskej spoločnosti a komunity môže takisto obohatiť dianie v škole. Takéto koncepcie sa v usmerneniach uvádzajú na viacerých miestach.

Dúfame, že tieto usmernenia budú užitočné, poslúžia vám pri vašej každodennej práci a pomôžu vám pri podpore novej generácie informovaných, posilnených a angažovaných európskych digitálnych občanov.

² Pojem „rodičia“ používaný v celom dokumente sa vzťahuje aj na ostatných poskytovateľov starostlivosti.

4. Vymedzenie kľúčových pojmov v týchto usmerneniach

Na opis toho, s čím sa ľudia môžu stretnúť na internete, sa používa mnoho pojmov. Môže byť užitočné na chvíľu sa zastaviť a pozrieť sa na niektoré z nich a na ich význam. Pre vyučujúcich to môže byť užitočné pri diskusiách s kolegami, žiakmi či komunitou. Vymedzenie uvedených pojmov bolo prevzaté predovšetkým z medzinárodných politických dokumentov a rámcov, bolo však zostručnené v záujme lepšej čitateľnosti.

Algoritmy: v súvislosti s digitálnymi platformami sú algoritmy nástroje, ktoré vyberajú, aký obsah sa používateľom zobrazuje na základe relevantnosti a preferencií.

Systémy umelej inteligencie: softvér v počítačoch alebo strojoch, ktoré sú naprogramované na to, aby plnili úlohy, ktoré si obyčajne vyžadujú ľudskú inteligenciu, napr. učenie sa alebo uvažovanie.

Bot: autonómny softvérový program na internete, ktorý komunikuje s používateľmi a vykonáva vopred stanovené úlohy.

Cheapfake: upravené médiá, ktoré boli pozmenené prostredníctvom konvenčných a dostupných technológií (napr. výmena tváří).

Občianska žurnalistika: žurnalistika vykonávaná osobami, ktoré nie sú profesionálni novinári, ale ktoré šíria informácie prostredníctvom webových stránok, blogov a sociálnych médií.

Clickbait: obsah, ktorého hlavným účelom je prilákať pozornosť a navadiť návštevníkov, aby klikli na odkaz na konkrétnu webovú stránku.

Debunking: činnosť, ktorá sa uskutočňuje po vytvorení a rozšírení dezinformácie. Jej cieľom je opraviť už uvedené informácie a účelom objasniť najmä nepravdivé uvedené informácie.

Deepfake: obrázky, videá alebo zvukové nahrávky vytvorené umelou inteligenciou týkajúce sa osôb alebo udalostí, ktoré sa v skutočnosti nestali, pričom je často nemožné odlíšiť ich od skutočných osôb alebo udalostí. Sú dokonalejšie než cheapfake.

Digitálne občianstvo: schopnosť aktívne, nepretržite a zodpovedne sa zapájať v digitálnom prostredí (miestnom, vnútroštátnom, globálnom, internetovom) na všetkých úrovniach (politická, ekonomická, sociálna, kultúrna a medzikultúrna).

Digitálna stopa: stopy údajov, ktoré každý človek zanecháva pri používaní internetu vrátane navštívených webových stránok, odoslaných e-mailov a iných spoločne využívaných informácií. Digitálnu stopu možno použiť na sledovanie činností a zariadení ľudí na internete.

Digitálna gramotnosť: schopnosť prostredníctvom digitálnych technológií získavať informácie, využívať ich, pochopiť, integrovať, komunikovať, vyhodnocovať, vytvárať a šíriť ich bezpečne a primeraným spôsobom. Patria sem kompetencie, ktoré sa označujú aj ako informačná a mediálna gramotnosť, počítačová gramotnosť či gramotnosť v oblasti informačných a komunikačných technológií (IKT). Digitálna gramotnosť zahŕňa rozmer aktívnej a občianskej angažovanosti v digitálnom svete a podporuje aktívne občianstvo.

Digitálna pedagogika: používanie inovačných digitálnych nástrojov a koncepčných prístupov. Jej účelom je podporovať adaptívne vzdelávanie a vzdelávanie prispôbené individuálnym potrebám a prispievať k navrhovaniu nových kreatívnych spôsobov učenia sa, obohacovaniu vzdelávacích skúseností a zlepšovaniu výsledkov učenia sa. Zistilo sa, že digitálna pedagogika má prospech z otvoreného vzdelávania vrátane vzdelávacích zdrojov.

Dezinformácie: overiteľne nepravdivé alebo zavádzajúce informácie, ktoré sú vytvorené, prezentované a šírené na účely hospodárskeho zisku alebo zámerného zavádzania verejnosti. Môžu spôsobiť ujmu verejnosti.

Komnaty ozvien: prostredie, v ktorom sa názor, politická orientácia či presvedčenie používateľov týkajúce sa určitej témy posilní v dôsledku opakovaných interakcií s partnermi alebo zdrojmi s podobnými presvedčeniami a ideológiami.

Overovanie faktov: proces overovania pravdivosti či nepravdivosti informácií.

Filtrovacia bublina: situácia, v ktorej osoby počujú alebo vidia len správy a informácie, ktoré podporujú ich existujúce presvedčenia a preferencie. Tento účinok možno na internete posilniť v závislosti od toho, ktoré osoby alebo stránky chcú používateľa sledovať alebo s ktorými osobami či stránkami chcú byť v kontakte, ako aj v závislosti od algoritmov na zobrazovanie obsahu na základe ich správania na internete v minulosti, preferencií a nastavení.

Škodlivé informácie: fakticky správne informácie používané škodlivým spôsobom.

Mediálna a informačná gramotnosť: schopnosť porozumieť informáciám v záujme verejného blaha; schopnosť používať informácie, médiá a digitálnu komunikáciu kriticky na účasť pri plnení cieľov udržateľného rozvoja a schopnosť usilovať sa o prínosy základných ľudských práv a naplno ich využívať.

Mediálna gramotnosť: schopnosť dostať sa k médiám, chápať a kriticky vyhodnocovať rôzne stránky médií a mediálnych súvislostí a komunikovať v rôznych kontextoch.

Meme: obrázok, video, krátky text atď., zvyčajne humornej povahy, ktoré používatelia internetu kopírujú a rýchlo šíria, často s drobnými zmenami.

Misinformácie: overiteľne nepravdivé informácie, ktoré sa šíria bez zámeru zavádzať, pričom sa často šíria z dôvodu, že ich používatelia považujú za pravdivé.

Phishing: útok, ktorého cieľom je ukradnúť osobe peniaze alebo identitu tak, že osoba je donútená odhaliť osobné informácie – napr. čísla kreditných kariet, bankové informácie alebo heslá – na webových stránkach, ktoré sa tvária ako legitímne.

Prebunking: popretie; vyvrátenie presvedčivého tvrdenia ešte pred jeho rozšírením.

Zdroj: východiskový bod alebo pôvod informácie.

Trol: osoba, ktorá sa úmyselne snaží uraziť ľudí alebo na nich priamo útočí uverejňovaním hanlivých komentárov. Trolie farmy alebo továrne trolov sú inštitucionalizované skupiny internetových trolov, ktorí sa snažia zasahovať do politických názorov a rozhodovania.

Overenie: proces určenia toho, či je stránka, adresa, účet alebo informácia pravá a reálna.

5. Situácia

Tento oddiel poskytuje usmernenia, ako vytvárať vzdelávacie prostredie, ktoré napomáha žiakom dosahovať digitálnu gramotnosť a rozvíjať kompetencie potrebné na to, aby boli odolní voči misinformáciám, škodlivým informáciám, a najmä dezinformáciám.

Je určený učiteľom a pedagógom vo všeobecnosti a je zameraný na rozličné úrovne škôl (napr. základné a stredné školy). Nájdete tu tipy a návody týkajúce sa spôsobov prekonávania možných výziev, ktorým môžete ako učiteľ/pedagóg čeliť, ako aj rozličné plány aktivít, ktoré vás môžu inšpirovať pri výučbe. Odporúčania súvisia s tromi momentmi vo vzdelávacom cykle – **aktivity pred vyučovaním, počas vyučovania a po vyučovaní.**

Výučba a učenie sa v digitálnom prostredí školy

Predovšetkým je potrebné zdôrazniť, že na to, aby ste svojim žiakom pomohli dosiahnuť literárnu gramotnosť, nemusíte byť technologický guru. Svojich žiakov môžete bez ohľadu na technológie dostupné vo vašej triede zapojiť do širšej diskusie o mnohých príležitostiach a rizikách spojených s digitálnym svetom a o užitočnosti posudzovania dôveryhodnosti informácií, s ktorými sa stretávajú.

Tak, ako pri každej efektívnej výučbe, je potrebné vytvoriť pre žiakov bezpečné miesto, kde môžu vyjadrovať svoje názory a aktívne sa vzdelávať. Žiaci oceňujú, ak ich rovesníci aj učitelia vnímajú a počúvajú, a rovnako oceňujú, ak majú možnosť stať sa gramotnejšími v digitálnom svete, ktorý im už môže byť pomerne dobre známy. Tento digitálny svet môže žiakom poskytnúť príležitosť dostať sa k veľkému množstvu informácií, počuť viaceré názory na tému a komunikovať napriek zemepisným, jazykovým, kultúrnym a náboženským prekážkam. Väčšinou im však chýbajú kompetencie a múdrosť na to, aby mohli ponuku plne využívať a aby vedeli identifikovať možné hrozby.

Nepochybne máte celý repertoár koncepcií, ktoré používate pri práci so svojimi žiakmi na náročných a niekedy kontroverzných témach. V **rámčeku 1** sú uvedené niektoré vzdelávacie koncepcie, ktoré vám už môžu byť známe a ktoré sa v digitálnej oblasti osvedčili ako užitočné.

Rámček 1: Výučba a učenie sa v digitálnom prostredí školy – niektoré užitočné koncepcie

Tieto koncepcie výučby a učenia sa sú osvedčené a môžu vás inšpirovať pri vašej práci.

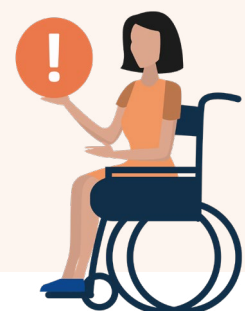
Špirálovité usporiadanie učiva. Akýkoľvek predmet vrátane digitálnej gramotnosti možno vyučovať v akomkoľvek školskom veku za predpokladu, že sa použije vhodná koncepcia výučby. Je to koncepcia, v ktorej sa kľúčové myšlienky v rámci vzdelávacieho cyklu prezentujú opakovane a postupne viac do hĺbky alebo v rozličných použitíach. Takáto koncepcia umožňuje skoršie predstavenie pojmov, ktoré sa zvyčajne preberajú až neskôr.

Obrátené vyučovanie. Stratégia rovesníckeho zmiešaného učenia sa, ktoré zlepšuje zapojenie a vzdelávanie žiakov prostredníctvom používania médií v triede aj mimo nej. Žiaci spravidla prečítajú materiály doma a v triede sa venujú riešeniu problémov.

Zmiešaná výučba. Pandémia COVID-19 bola prelomovým momentom prechodu na dištančnejší spôsob vzdelávania. Zmiešaná výučba má potenciál účinne kombinovať prezenčné a dištančné vyučovanie v rámci jedného súdržného celku.

Učenie sa praxou. V rámci vzdelávania je koncepciou založenou na myšlienke, že viac sa naučíme tak, keď si činnosť naozaj vyskúšame.

Učenie sa hrou a gamifikácia. Tieto koncepcie sú založené na uplatňovaní herných stratégií (gamifikácia) alebo používaní online a offline hier (učenie sa hrou) s cieľom zlepšiť učenie sa a jeho príťažlivosť pre jednotlivcov. Príkladom sú vzdelávacie hry na zvyšovanie informovanosti o zaujatosti médií.

Digitálne nástroje zvyčajne ponúkajú žiakom relatívne veľkú slobodu, napríklad keď používajú digitálne zariadenia na prístup k aplikáciám, komunikáciu na sociálnych médiách či na prehliadanie internetu. Pri takejto slobode je zároveň možné, že žiaci majú prístup k nesmiernemu množstvu informácií prínosných pre ich vzdelávanie. Môže to však viesť aj k irelevantnému, nevhodnému a potenciálne nebezpečnému digitálnemu správaniu. Kľúčovou výzvou pre vás ako učiteľov/pedagógov je preto pomôcť žiakom vyhnúť sa škodlivému správaniu na internete a nadobudnúť sebaopoznanie a zručnosti, aby to mohli robiť samostatne.

Osobitnú pozornosť treba venovať rozmanitosti v triede z hľadiska pôvodu, názorov a svetonázorov žiakov. Znamená to, že žiakom treba vopred poskytovať informácie o téme digitálnych príležitostí a hrozieb a nastaviť základné pravidlá diskusie (napríklad žiadne osobné útoky a privlastňovanie si názorov používaním prvej osoby)³. Pred tým, než sa začnete určitými problémami zaoberať v triede, bolo by nápomocné mať určitý obraz o postojoch vašich žiakov (a ich rovesníckej skupiny) k nim, pričom treba pamätať na to, že názory sa môžu líšiť a mať rozličný charakter. Takisto je užitočné, ak viete, k akým zdrojom správ a informácií majú žiaci prístup, a aké sociálne médiá používajú. Aké médiá a internetové platformy používajú žiaci a čo si o nich myslia? Niekedy musí byť potrebné žiakov presvedčiť, aby vám tieto informácie poskytli, pričom odpovede niekedy musia byť anonymné. Ďalej je užitočné posúdiť, v akom rozsahu už žiaci rozumejú otázkam, ako sú nastavenia ochrany súkromia, predpisy a pravidlá digitálnej komunity a tomu, čo je legálne a nelegálne atď. (pozri aj oddiel 8).

Vzhľadom na možnosť, že žiaci sa na internete stretnú s nepravdivými a potenciálne škodlivými informáciami, je najlepšie byť pripravený na nadviazanie diskusie o informáciách, ktoré môžu byť kontroverzné pre nich, ich rovesníkov alebo ich komunitu. To znamená, že treba byť pripravený na riešenie emócií a iracionálneho správania. Dobrým nápadom takisto môže byť začať všeobecnejšou diskusiou so žiakmi o potenciálne kontroverzných veciach, ktoré v poslednom čase videli v médiách.

Zvážte...

- že by vaši žiaci v rámci výučby mohli používať digitálne nástroje na rozličné účely,
- obmedziť čas venovaný prednášaniam a využiť interaktívnejšie metódy, ako sú sokratovská metóda učenia sa, učenie sa založené na objavovaní a riešení problémov a rôzne kolaboratívne a spolupracujúce metodiky vzdelávania,
- brať vážne obavy a požiadavky všetkých žiakov a uistiť sa, že rešpektujete ich názory,
- osobitné potreby, obavy, silné a slabé stránky skupiny žiakov, s ktorými plánujete pracovať a použiť ich ako východiskový bod vzdelávania,
- stavať na rozmanitosti v skupine z hľadiska pôvodu aj názorov. Bude to obohacujúce. Vyberte metódy práce, ktoré túto rozmanitosť zdôraznia,

- diskusiu so žiakmi o súkromí. Uistite sa, že rozumejú tomu, čo to je a ako ho možno chrániť. Otázky týkajúce sa súkromia majú významnú úlohu v diskusiách o digitálnej gramotnosti,
- skutočnosť, že žiaci budú potrebovať vašu pomoc pri hľadaní dôveryhodných informácií na internete, ale že tieto zručnosti musia aj sami nadobudnúť,
- skutočnosť, že mladí ľudia sa vo veľkej miere učia od seba navzájom. Stratégie partnerského učenia sa môžu byť efektívne v rámci celého spektra vzdelávania, a to aj pri používaní digitálnych technológií. To znamená aj, že ako učiteľ máte zaujať skôr úlohu koordinátora. Pri partnerskom učení sa je potrebné usmerňovanie zo strany učiteľa,
- skutočnosť, že mladí ľudia si osvoja mnohé zo svojich online návykov v ranom veku a v domácom prostredí.
- používať súčasné miestne alebo svetové dianie ako podnet pre aktivity. Zvyčajne platí, že čím sú informácie bezprostrednejšie, tým majú žiaci väčší záujem a motiváciu,
- ako vybrať správny kontext, rámec a koncepciu pre vašu triedu a zasadenie témy do rámca, ako sú vaši žiaci vopred motivovaní. Niektorí adolescenti sa nechcú zapájať do diskusií o kontroverzných spoločenských a politických otázkach,
- najvhodnejšie pravidlá pre každú triedu. To, čo funguje v jednej skupine, nemusí fungovať v druhej. Ak je to možné, vypracujte pravidlá spoločne so žiakmi. Dajte im tak pocit zodpovednosti,
- podeliť sa o svoje nápady s inými učiteľmi/pedagógmi a diskutovať o nich.

³ Napríklad: „Myslím si...“, „Som presvedčený...“, „Mám pocit...“, „Súhlasím, že...“

Usmernenia a tipy – aktivity pred vyučovaním, počas vyučovania a po vyučovaní

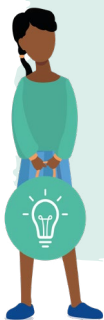
Na podporu pozitívnych vzdelávacích skúseností a ochranu pred neželanými výsledkami, ako sú konflikty a polarizácia, môže byť pri výučbe digitálnej gramotnosti a odolnosti proti dezinformáciám užitočné pred vyučovaním, počas vyučovania a po vyučovaní zväžiť nasledovné.

Tip 1: Zapájanie žiakov

Ak máte žiakov, ktorých môže byť ťažké zvládnuť, zväžte, že by ste ich zapojili do prípravy aktivít a dajte im úlohy alebo zodpovednosť za určitú oblasť. Môžu vás príjemne prekvapiť.

Tip 2: Zapájanie rodičov

Miera zapojenia zo strany rodičov je rozdielna. Dobrým momentom na komunikáciu s rodičmi môže byť prvé stretnutie učiteľa/pedagóga s rodičmi v roku, keď je účasť často vysoká. Ak existuje zo strany rodičov odpor, je dôležité mať v škole spojencov, napr. riaditeľa školy.

Upozornenie: Kontroverzné otázky

Často je veľmi užitočné diskutovať so žiakmi o kontroverzných otázkach, najmä s ohľadom na dezinformácie, ale môže byť potrebný dlhší čas a väčšia opatrnosť. Toto sú niektoré príklady:

- COVID-19 a očkovanie
- Ruská invázia na Ukrajinu
- Nespravodlivosť v súčasnosti a v dejinách
- Zločin a trest
- Otázky týkajúce sa rodovej a pohlavnej rozmanitosti
- Migrácia, menšiny, rasizmus a náboženstvo
- Zmena klímy a globálne otepľovanie
- Kolonializmus, otrokárstvo, antisemitizmus, popieranie holokaustu
- Citlivé národné témy

Pred aktivitami

Interakcia so zainteresovanými stranami v škole

Zväžte...

- prediskutovať plány s vedením školy pred tým, než začnete učiť o citlivej alebo kontroverznej téme,
- komunikovať s rodičmi prostredníctvom zavedených kanálov a podľa možnosti koordinovať úsilie pred diskutovaním o politických alebo citlivých otázkach týkajúcich sa sveta internetu, čo môže nevyhnutne viesť k diskusiám v domovoch žiakov (pozri tip 2),
- v prípade potreby odbornej podpory (napr. v prípade, že sa žiaci navzájom urážajú alebo sa cítia byť emocionálne rozrušení danou témou) spoluprácu so školským psychológom alebo sociálnym pracovníkom školy.

Spoznajte oblasť digitálnej gramotnosti

Dobrym východiskovým bodom je pochopiť mediálne návyky komunity, v ktorej škola prevádzkuje svoju činnosť. Môže sa tak naskytnúť príležitosť stavať na už existujúcich vzorcoch. Možno to dosiahnuť vďaka účasti a komunikácii na podujatiach organizovaných v rámci školskej komunity, sledovaniu miestnych a iných populárnych médií a diskusií s kolegami, rodičmi a žiakmi. Určité podskupiny v rámci komunity môžu mať radikálne (vnútroskupinové) názory, ktoré sa môžu neočakávane prejaviť v triede. Je užitočné byť si vedomý týchto citlivých faktorov.

Hoci oblasť digitálnej gramotnosti je relatívne nová, za posledné roky sa zrealizovalo viacero iniciatív, ktoré môžu byť prospešné pre vaše vyučovanie a môžu obohatiť vzdelávanie žiakov. Niekoľko príkladov:

- Existujú medzinárodné siete učiteľov a pedagógov so záujmom a skúsenosťami v oblasti výučby týkajúcej sa digitálnej gramotnosti a boja proti dezinformáciám. Zvyčajne sú zadarmo a na dosah jedného kliknutia.
- Medzinárodné organizácie ako Európska komisia, UNESCO, OECD, Rada Európy, Medzinárodná telekomunikačná únia (ITU), UNICEF a zväzy médií vypracovali zdroje, siete a usmernenia, ktoré môžu byť obohatením pre vašu prácu.
- Profesionálni novinári a novinárske organizácie sa zapájajú do rôznych národných a miestnych iniciatív. Možno sa už zapojili aj niektorí miestni novinári. Odkazy na mnohé z týchto iniciatív možno nájsť v [správe](#) – najmä v prílohách k nej – ktorá bola vypracovaná na doplnenie týchto usmernení.
- Môže byť pre vás prínosné preskúmať, ako vaše miestne samosprávy alebo štátne správy podporujú digitálnu gramotnosť žiakov, ako aj preskúmať úsilie a programy organizácií občianskej spoločnosti.
- Miestne knižnice začali vyvíjať činnosť v tejto oblasti a môžu pomôcť pri realizácii aktivít v rámci komunity.

Rámček 2: Zapájanie externých aktérov, ako sú profesionálni novinári, mimovládne organizácie, akademická obec a platformy – možné prínosy a nevýhody/riziká pre školy a učiteľov/pedagógov

Digitálnu gramotnosť nemusíte vyučovať sami; do výučby môžete začleniť virtuálne a/alebo fyzické programy tretích strán (napr. občianskej spoločnosti).

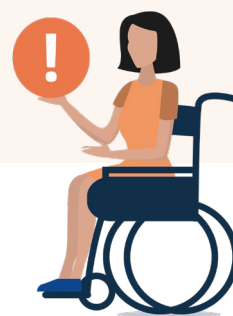
Možné prínosy

- Externisti dokážu priniesť ďalšie vedomosti a odborné znalosti
- Externisti ponúkajú učiteľom a pedagógom príležitosti budovať siete s odborníkmi
- Externisti majú často bohaté skúsenosti nadobudnuté počas práce so školami
- Externisti prinášajú skúsenosti založené na dôkazoch a praktické skúsenosti z terénu
- Akademická obec/vysoké školy majú skúsenosti s vyhodnocovaním toho, čo funguje, a prečo to funguje
- Zapojenie externistov môže byť pre žiakov mimoriadne zaujímavé

Možné nevýhody alebo riziká

- Ďalšia administratíva, napr. v súvislosti s logistikou a potrebným súhlasom vedenia školy a iných osôb
- Prípadné obmedzenia vo flexibilitě plánovania
- Prípadné hospodárske náklady
- Tretie strany sa môžu snažiť podporovať obchodné záujmy, zbierať údaje či propagovať politické záujmy

Na internete môžete nájsť, aké druhy organizácií vypracovali zdroje pre školy a výučbu.

Zvážte...

- prepojiť školské aktivity s kľúčovými medzinárodnými a vnútroštátnymi sieťami a podujatiami. Na medzinárodnej úrovni sem patrí napríklad Deň bezpečnejšieho internetu (každý február), Medzinárodný deň overovania faktov (2. apríla) či kampane na zvyšovanie informovanosti (Európsky týždeň mediálnej gramotnosti, Svetový týždeň mediálnej a informačnej gramotnosti UNESCO). Celoeurópska sieť eTwinning takisto umožňuje učiteľom/pedagógom a školám nadväzovať kontakty s ostatnými v rámci celej Európy. Výročnou témou v roku 2021 bola „Mediálna gramotnosť a dezinformácie“, čo viedlo k dôležitej konferencii a publikácii eTwinning s osvedčenými postupmi v danej oblasti,
- usilovať sa získať miestne, vnútroštátne a/alebo medzinárodné finančné prostriedky na svoje iniciatívy. Na európskej úrovni to môžu byť program Erasmus+ a Európsky zbor solidarity.

Tip 3: Riešenie kontroverzných otázok

Riešenie kontroverzných otázok môže obohatiť učenie sa a podporiť kritické myslenie. Aké témy považujete za najkontroverznejšie v súvislosti s výučbou vo vašej triede? A čo vaši kolegovia? Aké majú skúsenosti s vyučovaním zahŕňajúcim kontroverzné otázky? Môžete si navzájom vymieňať užitočné zdroje? Možno aktivity na základe spolupráce rozšíriť na všetky školské predmety? Je možné pozvať odborníkov, aby prezentovali svoje vedomosti v triede alebo na zhromaždeniach (osobne alebo na diaľku)?

Sami dokážete najlepšie posúdiť, či v triede vediete jednoduché diskusie alebo žiakov zapájate na hlbšej, dôkladnejšej úrovni. Bude to záležať aj na veku žiakov a vašich predošlých skúsenostiach s riešením kontroverzných otázok.

Pri diskusii o kontroverzných otázkach môže byť užitočné začať s menej spornými a postupne sa prepracovať k otázkam, ktoré môžu byť kontroverznejšie. Budete tak môcť vidieť, ako vaši žiaci reagujú a či sú pripravení a dostatočne uvoľnení na to, aby diskutovali o citlivejších otázkach (pozri aj plán aktivity 12 týkajúci sa konšpiračných teórií).

Interaktívne metodiky môžu pomôcť vytvoriť atmosféru, ktorá triede pomôže pri diskusii o kontroverzných otázkach. Medzi takéto metodiky patrí tichá diskusia, prezentovanie názorov, aktivity zamerané na aktívne počúvanie, diskusie v kruhu, komplexná inštruktáž, rolové hry a kooperatívne učenie sa. Takéto metodiky pomáhajú zapojiť aj žiakov, ktorí by inak boli znudení alebo bez záujmu.

Rozvíjanie atmosféry priaznivej pre učenie sa v triede**Zvážte...**

- vziať do úvahy: možnú psychosociálnu motiváciu žiakov k nesúhlasu, citlivé záležitosti špecifické pre žiakov a pre komunitu a polarizáciu spoločnosti, ako aj váš postoj, vaše emócie a rozpoloženie,
- zhromaždiť počiatočné nápady a názory žiakov pred diskusiou o danej téme. V prípade potreby aj anonymne.
- ak máte žiakov, ktorých môže byť ťažké zvládnuť, zvážte, že by ste ich zapojili do prípravy hodiny, pričom môže byť nápomocné, ak im zadáte konkrétne úlohy,
- budovať dôveru v triede. Dôvera môže byť zásadným faktorom, ktorý žiakom (a učiteľovi) umožní s väčšou ľahkosťou diskutovať o citlivých a kontroverzných témach. Niektorí žiaci môžu určité témy považovať za vhodné len na vnútrogrupinovú (žiakov) diskusiu a nechcú sa podeliť o svoje názory. Vzájomná dôvera môže pomôcť ostych prekonať,
- otvárať diskusie o citlivejších témach až po tom, ako sa v triede vznikne komunita. O kontroverzných otázkach sa diskutuje najlepšie v otvorenom prostredí, kde sa žiaci cítia bezpečne, kde ich druhí vnímajú a počúvajú,
- začať s vopred podrobnejšie pripravenými interakciami a následne v závislosti od priebehu a dynamiky v triede prejsť na spontánnejšie interakcie.
- začať s interakciami medzi dvoma osobami (učiteľ – žiak, žiak – žiak), potom by ste prejsť na interakciu v menších skupinách a až potom na interakciu v rámci celej triedy,
- využívať učenie sa zamerané na žiakov, čím by ste im poskytli nezávislosť a zodpovednosť nad tým, čo sa učia.

Plán aktivity 1 – Práca s dezinformáciami

Opísaná aktivita môže byť náplňou 45-minútovej vyučovacej hodiny.

Začiatok (cca 5 min.)

Všetkých žiakov sa na začiatku hodiny jednotlivo opýtajte, ako sa dnes cítia. Pozorne počúvajte ich odpovede. Reagujte na ne neutrálne a povedzte len: „ďakujem“. Ostatní žiaci ticho počúvajú. Otázky kladte žiakom v náhodnom poradí.

Úvod (cca 5 min.)

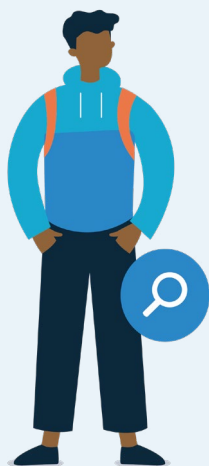
Podajte sa o myšlienku alebo osobnú skúsenosť týkajúcu sa dezinformácií alebo nadviažte na uverejnenú dezinformačnú správu. Po tomto krátkom úvode položte otázku o dezinformácii, napr. „ako veľmi je podľa vás táto dezinformácia závažná?“ alebo „aký je podľa vás cieľ tejto dezinformácie?“

Modelová diskusia (cca 25 min.)

Rozdajte žiakom lístočky. Dajte im 90 sekúnd na sformulovanie krátkej odpovede na vašu otázku. Informujte ich, že svoje odpovede budú čítať nahlas. Potom ich náhodne rozdeľte do párov. Prvý žiak položí otázku druhému žiakovi, ktorý následne prečíta svoju odpoveď. Potom si vymenia úlohy. Vytvárajte páry, kým sa k slovu nedostanú všetci žiaci. Ak je počet žiakov nepárny, vytvorte pár s niektorým z nich. Ak vám zostane čas, opýtajte sa žiakov na ich úvahy.

Ukončenie (cca 8 min.)

Všetkých žiakov sa na konci hodiny jednotlivo opýtajte, či si niečo z hodiny odnášajú. Riadte sa pri tom rovnakými zásadami ako na začiatku aktivity.

Plán aktivity 2 – Štúdium multiperspektivity pomocou viacerých zdrojov

Poznámka: táto aktivita zaberie približne tri 45-minútové vyučovacie hodiny

Hodina 1: Zvoľte si historickú udalosť, ktorú možno vykladať rozličnými spôsobmi v závislosti od pohľadu dvoch (alebo viacerých) zúčastnených strán. Medzi príklady patria rôzne vojny za nezávislosť, americká občianska vojna, prvá svetová vojna, konflikt v Severnom Írsku, vojna na Balkáne v 90-tych rokoch.

Žiakom predložte dva krátke opisy daného konfliktu (prípadne im dajte za úlohu nájsť dva rôzne opisy na internete). Každé skupine zadajte úlohu nájsť 5 – 10 internetových zdrojov, ktoré poskytujú informácie o konflikte – ak je to možné, z pohľadu rôznych strán (možno s danou úlohou budú potrebovať pomoc). Následne ich vyzvite, aby zdroje stručne triede predstavili. Porovnajte ich a posúďte rozdiely medzi nimi.

Urobte vyhlásenie, napríklad: „Hlavnou príčinou konfliktu bolo, že X nezaručili dodržiavanie základných ľudských práv ľudí žijúcich v Y.“

Hodina 2: Vytvorí sa dve skupiny: žiaci, ktorí s vyhlásením súhlasia, a žiaci, ktorí s ním nesúhlasia. Najjednoduchšie je, keď žiakov rozdelíte vy – polovica bude v skupine, ktorá súhlasí, a druhá polovica bude v skupine, ktorá nesúhlasí.

Teraz každý žiak použije 5 – 10 internetových zdrojov, ktoré našla jeho skupina, na vypracovanie dvoch silných argumentov na podporu vyhlásenia alebo proti nemu. Žiaci spíšu dôkazy svojich tvrdení. Najprv pracujú samostatne – prvú polovicu hodiny. Potom pracujú v menších podobne zmysľajúcich skupinkách (cca 4 – 6 osôb na skupinu) a podelia sa o svoje argumenty. Každá podskupina vytvorí digitálny plagát s piatimi hlavnými argumentmi.

Hodina 3: Skupiny doladia svoje plagáty a odprezentujú ich celej triede. Všetci žiaci ohodnotia jednotlivé argumenty (bodmi od 1 do 10) a v diskusii zdôvodnia svoje hodnotenia, najmä na základe dôkazov, ktoré našli v zdrojoch. Body možno udeľovať aj pomocou internetových nástrojov. V nových malých skupinách prediskutujte obe strany príbehu a pokúste sa určiť, ako čo najlepšie pochopiť danú kontroverznú otázku. Zamyslite sa nad tým, či existuje spôsob, ako prepojiť argumenty a protiargumenty. Existuje zlatá stredná cesta? Dokážu dosiahnuť konsenzus?

Alternatívne možno použiť rôzne metodiky, pomocou ktorých môžu žiaci diskutovať o probléme – napr. prechádzka (virtuálnou) galériou, sokratovská metóda, tradičná debata, diskusia v kruhu, debata s krížovým výsluchom a akademická diskusia.

Poznámka: Táto koncepcia si vyžaduje značnú koordináciu z vašej strany ako učiteľa/pedagóga.

V priebehu aktivít

Zvážte...

- ako v triede vytvoriť a udržiavať otvorenú, podporujúcu atmosféru.
- spôsoby zasadzovania otázok do rámca. Existujú rôzne spôsoby, ako dosiahnuť, aby tieto otázky boli pre žiakov relevantné,
- viesť si osobný denník, kde by ste si zaznamenávali reakcie žiakov na váš spôsob výučby v súvislosti s problematickými a kontroverznými otázkami. Žiaci by si takisto mohli viesť takéto denníky, kde by si zaznamenávali svoje úvahy,
- pozorovať emocionálne reakcie v triede a podľa možnosti sa naučiť rozpoznávať citové rozpoloženie žiakov. Niektorí žiaci môžu mať radikálne názory, ktoré počas vyučovania neočakávane prejavia,
- dbať na vnútroskupinové a mimoskupinové tendencie. Mladí ľudia a dospelí niekedy vzájomne vnímajú používanie digitálnych médií v tej druhej skupine za „nevhodné“, čo môže byť základom vytvárania negatívnych stereotypov o nej,
- sledovať, v akom rozsahu môžu vaše aktivity ďalej posilňovať vnútroskupinovú a mimoskupinovú dynamiku medzi vami a vašimi žiakmi a medzi žiakmi navzájom,
- čo najviac komunikovať s jednotlivými žiakmi, najmä v prípade diskusií o kontroverzných témach a keď sa žiaci správajú neprímerane,
- ísť príkladom. Ak je to pre vás v poriadku, môžete sa podeliť o osobné príklady spôsobov, akými ako súkromná osoba (alebo ako učiteľ/ pedagóg) rozvíjate svoju digitálnu gramotnosť, a/alebo, ako ste sa stretli s dezinformáciami. Pre žiakov to môže byť motivácia podeliť sa o svoje vlastné skúsenosti,
- ako nastoliť rovnováhu medzi otvorenou atmosférou v triede a bezpečným priestorom. V otvorenej atmosfére v triede môžu žiaci povedať, čo si myslia, a slobodne sa podeliť o svoje pohľady a názory. Jednotlivca alebo skupinu žiakov však môžu výroky druhých uraziť alebo rozrušiť,
- monitorovať rizikové faktory. Existuje riziko znepriatelíť si žiakov, keď sú konfrontovaní s predsudkami, fámami a predpojatosťou. Nezhody možno vyriešiť pomocou dialógu, oddelenia názorov od osoby, ktorá ich zastáva, a zavedenia viacerých pohľadov založených na faktoch do diskusie.

Po aktivitách

Zvážte...

- diskutovať so žiakmi o tom, čo sa naučili, čo sa im páčilo, prípadne čo sa im páčilo menej,
- navrhnúť nové aktivity vychádzajúce z predošlých, pričom by ste do tohto procesu aktívne zapájali žiakov.
- ak si vediete denník s reakciami žiakov na hodinách, na ktorých preberáte kontroverzné otázky, zvážte, porozprávať sa o nich so školským psychológom, s poradcami učiteľov či školským pedagógom,
- prezentácie aj v iných triedach alebo školách (prípadne virtuálne),
- formálnejšie zhodnotiť vedomosti a zručnosti, ktoré žiaci nadobudli, a/alebo použité metódy učenia a výučby (pozri časť usmernení týkajúcu sa hodnotenia).

Tip 4: Prejavovanie empatie

Z hľadiska podpory bezpečného miesta na vzdelávanie je užitočné nezosmiešňovať či nevyčleniať žiakov, ktorí priznajú, že veria určitým druhom dezinformácií, napr. prevládajúcej konšpiračnej teórii. Empatia môže byť dobrým východiskovým bodom. Títo žiaci podstupujú riziko, keď priznajú, že veria určitým druhom dezinformácií. Aj vy sa môžete rozhodnúť priznať určité zraniteľné miesta, ak to tak cítite.

Niekedy pomôže, ak žiaci najprv hovoria o „niekom koho poznajú“, aby ich priznanie nebolo také osobné a aby neboli takí vystavení kritike svojich rovesníkov.

Tip 5: Vyhodnocovanie

Vyhodnoťte so žiakmi ich názory, skúsenosti a pocity. Opýtajte sa ich, čo sa naučili a ako by na tom chceli ďalej stavať.

6. Budovanie kompetencií v oblasti digitálnej gramotnosti v triede a škole: stávame sa digitálnymi občanmi

Čo je digitálne občianstvo a prečo je dôležité?

Digitálni občania...

- majú také zručnosti, vlastnosti a správanie, aby mohli bezpečne, účinne, kriticky a zodpovedne existovať vo svete internetu,
- sú schopní využívať prínosy a príležitosti sveta internetu, pričom sú odolní voči jeho škodlivým stránkam,
- používajú digitálne technológie na podporu svojho aktívneho občianstva a sociálnej inklúzie, spolupráce s druhými a kreativity pri plnení osobných, sociálnych či obchodných cieľov,
- sú si vedomí kľúčových hodnôt v oblasti ľudských práv a podobnosti týchto hodnôt na internete aj mimo neho (sloboda presvedčenia a prejavu, právo na súkromie, účasť, dôstojnosť atď.).

Digitálne občianstvo je naučený súbor zručností. Tak ako v „offline“ spoločnosti, aj v digitálnej spoločnosti existujú určité základné koncepcie, nástroje a kompetencie, ktoré si vaši žiaci musia uvedomovať na podporu svojho vzdelávania. Žiaci zároveň musia získať prístup k nástrojom, ktoré budú potrebovať na rozvoj svojich digitálnych kompetencií. V tomto procese zohrávate významnú úlohu.

Digitálna gramotnosť znamená, že viete, ako používať digitálne technológie na získavanie informácií, ich využívanie, chápanie, integráciu, komunikovanie, hodnotenie, vytváranie a šírenie – bezpečným a primeraným spôsobom. Digitálna gramotnosť takisto môže žiakom pomôcť aktívne sa zúčastňovať, učiť sa, budovať naplňajúce kariéry a spoločensky interagovať v dnešnej spoločnosti. Digitálna gramotnosť je tak podmienkou pre rozvoj aktívneho a plnohodnotného digitálneho občianstva.

Možno ste už mali príležitosť všimnúť si, že žiaci sú už v rôznej miere digitálne gramotní. Niektorí síce môžu mať napríklad problém čítať a písať, ale sú veľmi schopnými konzumentmi a tvorcami digitálneho obsahu, ako je posielanie hlasových správ či fotenie. Iní môžu mať problém s prístupom k technológiám alebo ich používaním, takže je ťažšie spojiť sa a komunikovať s nimi v prípade dištančnej výučby.

Tip 6: Gamifikácia a učenie sa hrou

Gamifikácia a učenie sa hrou, ak sú správne koncipované, môžu zlepšiť výsledky vzdelávania.

Ako príklad prínosov možno uviesť:

1. Zvyčajne ponúkajú formu učenia sa, ktorá zodpovedá digitálnemu životnému štýlu dnešnej mládeže.
2. Môžu poskytnúť ďalšiu motiváciu a urobiť výučbu a učenie sa zábavnejšími, kreatívnejšími a inšpiratívnejšími.
3. Gamifikácia a učenie sa hrou sú zvyčajne flexibilné, využiteľné v akomkoľvek kontexte a možno ich jednoducho prispôsobiť akémukoľvek školskému predmetu. Zároveň ich možno použiť pri zložitých otázkach, ktoré sú prostredníctvom hry ľahšie uchopiteľné.

Zvážte...

- vyzvať svojich žiakov, aby sa podelili o spôsoby, ako môžu technológie a sociálne médiá vyvolať pozitívnu zmenu a vytvoriť pozitívne miesta v komunite a spoločnosti, v ktorých žijú,
- diskutovať so žiakmi o zručnostiach, ktoré budú potrebovať pri vstupe na budúci trh práce. Môže sem patriť súbor digitálnych zručností (napr. porozumenie digitálnym ekonomikám, programovanie, porozumenie algoritmom, počítačové myslenie a iné digitálne zručnosti) a mäkké zručnosti (napr. medziľudské) vo svete, kde sa cení interakcia medzi ľuďmi,
- požiadať žiakov, aby na internete našli presné informácie o otázkach týkajúcich sa občianstva (napr. demokracia, miestne voľby, ľudské práva a zmena klímy) a tom, aký existuje pri nich primeraný priestor na online účasť,

- ak to atmosféra v triede umožňuje (najmä ak sú žiaci zvyknutí na diskusie o politických otázkach), opýtať sa ich, či si myslia, že politické dezinformácie možno šíriť prostredníctvom médií, a aký to môže mať vplyv. Môže to ovplyvniť výsledky demokratických volieb? Akým spôsobom? Vedia uviesť príklady?
- poskytnúť žiakom odkazy na vierohodné zdroje informácií, napr. o sociálnych problémoch a problémoch týkajúcich sa občianstva. Alebo ešte lepšie, zadajte im úlohu túto problematiku preskúmať a dať vám spätnú väzbu,
- venovať pozornosť digitálnej pohode, konkrétne pozitívnemu či nepriaznivému vplyvu digitálnych nástrojov na zdravie (duševné alebo fyzické) vašich žiakov a na vzťahy, ktoré majú so svojimi rovesníkmi a rodinami.

Začíname s vyučovaním digitálnej gramotnosti

Vyučovanie a učenie sa digitálnej gramotnosti je v súčasnej spoločnosti veľmi dôležité. Niektorí z vás sa však aj napriek tomu môžu zdráhať podniknúť kroky k nasmerovaniu svojich žiakov k rozvoju kompetencií v oblasti digitálnej gramotnosti, pretože sa necítite povolaní na to, aby ste vyučovali niečo, o čom veľa neviete, alebo preto, že vaši žiaci už môžu byť pomerne technologicky zdatní. Môže byť dôležité mať na pamäti, že na vyučovanie digitálnej gramotnosti nemusíte byť technologický expert, keďže digitálna gramotnosť ďaleko prekračuje schopnosť používať zariadenie.

Rámček 3: Technologicky zručný alebo nie?

Nevychádzajte z predpokladu, že všetci žiaci sú technologicky zruční. Nie všetci mladí ľudia vedia veľa o technológiách alebo si veria v používaní digitálnych technológií. Hoci niektorí majú veľmi pokročilé digitálne zručnosti a kompetencie, iní nemajú takmer žiadne a majú problém aj pri vykonávaní základných digitálnych úkonov. Digitálny svet je často ťažko pochopiteľný, a to aj pre mladých ľudí. Môžu vstúpiť do komnát ozvien, ale zriedka vedia, ako sa tam ocitli. Technológie môžu byť súčasťou ich každodenného života, ale nerozumejú tomu, ako fungujú, ani tomu, prečo im algoritmy zobrazujú určitý obsah. Žiaci nie vždy potrebujú technickú podporu a môže sa zdať, že ju odmietajú, ale často potrebujú niekoho, kto im pomôže zorientovať sa v pretlaku informácií, s ktorými sa pravidelne stretávajú, a takisto im pomôže odlíšiť faktoidy od vedomostí a zdanlivo pravdivé výroky od dôkazov.

Zvážte...

- otvorenosť, pokiaľ ide o skutočnosť, že ako učiteľ alebo pedagóg neviete a nemôžete vedieť všetko. Ako učiteľ či pedagóg ste však v dobrej pozícii na to, aby ste ponúkli potrebné súvislosti, viedli žiakov ku kritickým úvahám a ponúkli im podporu,
- zahrnúť do výučby témy, ktoré sú pre vašich žiakov naozaj dôležité. Dajte žiakom možnosť otvoriť sa a hovoriť o svojich záujmoch, spoluvytvárať plán hodiny, pričom budú využívať zariadenia a digitálne priestory, ktoré najlepšie poznajú,
- diskutovať so žiakmi o správaní sa na internete a o tom, ako sa stať zodpovedným občanom, pozitívnym sociálnym činiteľom v triede aj mimo nej.

Tip 7: Zahnutie podnetov od žiakov

Inšpirujte sa pri tvorbe aktivít zameraných na digitálnu gramotnosť podnetmi a skúsenosťami vašich žiakov. Deti a mládež čelia internetovým výzvam každý deň (zlomyseľná správa, ochrana súkromia, problém s prístupom, nenávisťné prejavy atď.). Nechajte sa pri výbere tém hodín viesť obavami a každodennými skúsenosťami žiakov, dbajte na to, aby boli relevantné a praktické, bez toho, aby ste žiakov zahanbovali či posudzovali. Môže to v triede vytvoriť (v prípade správneho prístupu) atmosféru autenticity a dôvery.

Vzdelávacie ciele digitálnej gramotnosti

V tejto časti uvádzame niektoré konkrétne vzdelávacie ciele digitálnej gramotnosti relevantné pre primárnu a sekundárnu úroveň vzdelávania.

Tento prehľad môže byť prínosom pre vašu výučbu. Ciele sú založené na zavedených rámcoch, akými sú Európsky rámec digitálnych kompetencií (DigComp 2.2⁴) a výsledky vzdelávania fínskeho programu Nová gramotnosť⁵.

Žiak na základnej škole...

● dokáže samostatne hľadať informácie týkajúce sa otázok a javov, ktoré ho zaujímajú.	● dokáže hľadať mediálny obsah, ktorý možno používať zadarmo a s povolením.
● dokáže pri správnom usmernení vyhodnocovať dôveryhodnosť a užitočnosť informácií.	● dokáže opísať svoje návyky v súvislosti s používaním médií a uvažovať o význame médií vo svojom živote.
● si je vedomý skutočnosti, že internetové prostredia obsahujú všetky druhy informácií a obsahu vrátane misinformácií a dezinformácií.	● dokáže primerane a bezpečne používať digitálne nástroje na vytváranie výstupov pre konkrétne publikum.
● chápe rozdiel medzi dezinformáciou, misinformáciou a škodlivou informáciou.	● vie, ako vytvoriť a zdieľať mediálny obsah.
● pozná základné zásady ochrany súkromia.	● dokáže primerane a bezpečne používať digitálne nástroje na vytváranie výstupov pre konkrétne publikum.
● vie, aké spôsoby ochrany súkromia sú k dispozícii v mediálnom prostredí.	● vie, ako vystupovať na internete s rešpektom a ako získať presné informácie.
● uvažuje nad svojou spotrebou mediálneho obsahu a služieb, ktoré používa, z hľadiska autorských práv.	

Žiak v čase nástupu na strednú školu...

● vie, že digitálny obsah, tovar a služby môžu byť chránené autorským právom.	● vytváranie odpovedí a zobrazovanie obsahu, ktoré sú prispôbené preferenciám jednotlivých používateľov alebo sú na nich založené.
● dokáže kriticky posúdiť dôveryhodnosť a spoľahlivosť zdroja informácie a digitálneho obsahu.	● dokáže zanalyzovať vzorce svojej vlastnej mediálnej spotreby.
● dokáže pri správnom usmernení vyhodnotiť rôzne druhy mediálneho obsahu ako zdroje informácií a dokáže sa zamyslieť nad ich užitočnosťou a spoľahlivosťou.	● dokáže získať, spracovať a prezentovať informácie na základe výskumu pomocou vhodných metód a nástrojov.
● rozumie povahe sociálnych médií ako zdroja informácií a tomu, prečo je dôležité pristupovať kriticky k informáciám šíreným na sociálnych sieťach.	● si je vedomý toho, že mnohé internetové a mobilné aplikácie zbierajú a spracúvajú údaje (t. j. osobné údaje, údaje o správaní a kontextové údaje), ku ktorým si používateľ vytvoril prístup alebo ktoré prevezme. Uskutočňuje sa to napríklad s cieľom monitorovať činnosť ľudí na internete (napr. kliknutia na sociálnych médiách, vyhľadávanie na Google) a mimo neho (napr. počet krokov za deň, jazda verejnou dopravou).
● si je vedomý toho, že vyhľadávače, sociálne médiá a platformy s obsahom často používajú algoritmy umelej inteligencie na	

⁴ <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC128415>

⁵ <https://okm.fi/en/new-literacies-programme>

• dokáže používať digitálne nástroje na overenie pravosti internetových fotografií a videí.

• vie, aké stratégie treba použiť na kontrolu, správu či vymazanie údajov, ktoré zbierajú/organizujú internetové systémy.

• vie, že systémy umelej inteligencie možno využiť na automatickú tvorbu digitálneho obsahu (napr. textové správy, správy, eseje, tweety, hudba, obrázky), pričom ako zdroj sa využíva existujúci digitálny obsah. Môže byť náročné odlíšiť takýto obsah od ľudských výtvorov.

• si je vedomý konfirmačného skreslenia a vytvára si kritický prístup k svojmu vlastnému mysleniu.

• si je vedomý významu neverbálnych správ (napr. smajlíky, emotikony) používaných v digitálnom prostredí (napr. na sociálnych médiách, v rýchlych správach) a vie, že v ich používaní môžu existovať kultúrne rozdiely medzi krajinami a komunitami.

Plán aktivity 3 – Práca s Vyhlásením o európskych digitálnych právach a zásadách

Jednou zo základných súčastí digitálneho občianstva je byť si vedomý svojich digitálnych práv a uplatňovať ich. Európska komisia v januári 2022 navrhla *Vyhlásenie o európskych digitálnych právach a zásadách*. Okrem iných navrhnutých práv sa vo vyhlásení stanovuje, že:

- Deti a mladí ľudia by mali byť spôsobilí robiť bezpečné a informované rozhodnutia a vyjadriť svoju tvorivosť v internetovom prostredí.
- Deti majú právo na ochranu pred všetkými trestnými činmi, ktoré sa páchajú alebo ktorých páchanie sa uľahčuje prostredníctvom digitálnych technológií.
- Každý má právo na ochranu svojich osobných údajov na internete. Uvedené právo zahŕňa kontrolu nad tým, ako sa údaje používajú a s kým sa zdieľajú.
- Každý by mal mať prístup k digitálnym technológiám, produktom a službám, ktoré sú bezpečné, zabezpečené a chránia súkromie už v štádiu návrhu.
- Každý má právo na slobodu prejavu v internetovom prostredí bez toho, aby sa musel obávať cenzúry alebo zastrasovania.

Požiadajte žiakov, aby najprv uviedli svoje vlastné práva a to, čo je pre nich dôležité – následne porovnajte ich nápady s digitálnymi právami navrhnutými na európskej úrovni.

Plán aktivity 4 – Sledovanie digitálnych stôp

Spolu so žiakmi preskúmajte oblasť digitálnych stôp (pozri vymedzenie v oddiele 4) a prediskutujte, v akom rozsahu sa vaše stopy aktívne či pasívne vytvárajú. Pokúste sa zistiť, v akom rozsahu sa vaše údaje prenášajú tretím stranám v rámci celého vzdelávacieho prostredia alebo mimo neho. Spoločne s triedou sa zamyslite nad prípadnými prínosmi (napr. optimalizácia, personalizácia) a nevýhodami (porušenie súkromia?) a tým, ako žiaci môžu čo najlepšie riadiť svoju prítomnosť na internete.

7. Dezinformácie: O čo ide?

Misinformácie

overiteľne nesprávne informácie, ktoré sa šíria bez zámeru zavádzať, pričom sa často šíria z dôvodu, že ich používatelia považujú za pravdivé.

Dezinformácie

overiteľne nepravdivé alebo zavádzajúce informácie, ktoré sú vytvorené, prezentované a šírené na účely hospodárskeho zisku alebo zámerného zavádzania verejnosti. Môžu spôsobiť ujmu verejnosti.

Škodlivé informácie

fakticky správne informácie používané škodlivým spôsobom.

Tieto usmernenia sú zamerané predovšetkým na problematiku dezinformácie. Ako sa uvádza v oddiele 4, dezinformácie sa vytvárajú, prezentujú a šíria na účely dosiahnutia hospodárskeho zisku alebo úmyselného zavádzania.

Na bližšie objasnenie pojmu dezinformácie môže byť užitočné pozrieť sa na príklady. Ďalej uvádzame viaceré, vďaka ktorým je možné výstižnejšie si predstaviť druhy dezinformácií, s ktorými sú žiaci konfrontovaní v triede aj mimo nej. V každom z týchto scenárov⁶ je prítomný úmysel zavádzať a manipulovať názory, emócie a konanie ľudí.

1. V úmyselnej snahe útočiť na vlády a ich programy v oblasti zdravia, sa na rôznych blogoch šíria nepravdivé informácie, že účelom vakcín proti ochoreniu COVID-19 nie je chrániť nás pred ním, ale sú formou masovej kontroly populácie. Bez akýchkoľvek dôkazov sa tvrdí, že vakcíny sú nástrojom vlád na boj proti zmene klímy znížením populácie a že vakcíny majú spôsobovať neplodnosť.
2. V snahe vykresliť LGBTIQ komunitu v zlom svetle šírili v máji 2022 mnohí používatelia na sociálnych sieťach informáciu, že strelcom na škole v Texase bola transrodová osoba. Nepresné tvrdenia šírili aj rôzni americkí politici a politicky vplyvné osoby, pričom niektoré z nich dávali transrodovosť do širšej súvislosti s násilím.
3. Vo februári 2017 šírili známy francúzsky politik tvrdenie, že kampaň prezidenta Emmanuela Macrona bola finančne podporovaná Saudskou Arábiou. Aby príbeh vyznel vierohodnejšie, naklonovala sa webová stránka významných novín, kde sa nepravdivý príbeh následne uverejnil.

4. V marci 2022 sa objavilo video ukrajinského prezidenta Volodymyra Zelenského, ktorý za rečníckym pultom vyzýva Ukrajincov, aby zložili zbrane a vzdali sa. Hoci tento tzv. deepfake nebol mimoriadne dokonalý, netrénovanému oku sa zdal skutočný.

5. Vo februári 2022 sa v nepravom tweete vydávajúcim sa za správu CNN nepravdivo oznámila „prvá americká obeť v ukrajinskej kríze“. Hoci informácia bola overiteľne nepravdivá, viedla na sociálnych médiách k útokom na legitimitu CNN ako spravodajcu.

Boj proti dezinformáciám

Žiaci sa počas vývoja svojej sociálnej identity a tvorby svetonázoru stretávajú s nesmiernym množstvom informácií, z ktorých niektoré sú nápomocné a poučné a niektoré sú nepravdivé, zavádzajúce a manipulatívne. V 21. storočí je väčšina týchto informácií na internete alebo sa šíri prostredníctvom sociálnych médií.

V dnešnom svete sa dezinformácie môžu šíriť výrazne ďalej, rýchlejšie, hlbšie a vo väčšom rozsahu než skutočné informácie. Najúčinnjšími komunikátormi v našom digitálnom svete nemusia nevyhnutne byť školení odborníci, ako sú novinári, ale často sú to tí prví, najrýchlejší a s najväčším dosahom na internete, ktorí používajú personalizované správy, aby oslovili svoje publikum. Dezinformácie môžu škodiť jednotlivcom, skupinám a spoločnosti. Môžu mať mnoho podôb (niekoľko príkladov si pozri v **rámčeku 4** ďalej). Kľúčovou vlastnosťou všetkých dezinformácií však je, že fikcia, nepravdivé informácie a názory sa propagujú ako fakt a „pravda“.

⁶ Tieto scenáre boli prevzaté s rozličných webových stránok zaujatých médií. Európska komisia nezaujala oficiálne stanovisko k pravdivosti týchto príkladov.

Plán aktivity 5 – Určovanie, či ide o fakty alebo názory

Zahrajte sa so žiakmi hru „fakt alebo názor“. Je to veľmi jednoduchý, gamifikovaný spôsob, ako si osvojiť rozlišovanie medzi faktmi a názormi, ktorý je vhodný pre žiakov základných aj stredných škôl. Predložte žiakom desať vopred vybraných výrokov, ktoré sú faktami alebo názormi (napr.: „vonku je nula stupňov“ oproti „vonku je príliš zima“). Takéto výroky sa dajú ľahko nájsť na internete (užitočné v prípade potreby v budúcnosti). Žiaci musia určiť, ktoré z výrokov sú fakty a ktoré sú názory. Zároveň by mali svoje rozhodnutie podporiť argumentmi. Túto aktivitu možno rozšíriť tak, že sa žiakov opýtate, na základe čoho určujú, čo je fakt a čo je názor.

Podobné cvičenie možno uskutočniť aj v súvislosti s vedou a pseudovedou, ktoré by bolo vhodnejšie pre mierne starších žiakov.

Tip 8: Overovanie zdrojov

Ako často si žiaci pri čítaní článkov na svojich informačných kanáloch overia zdroj? Kontrolujú niekedy, či sú predložené fakty naozaj presné? Ak áno, ako to robia?

Prediskutujte so žiakmi, aký je rozdiel medzi mediálnym odborníkom a občianskym novinárom.

Alternatívne plány aktivít na zväzanie:

- Žiaci v malých skupinách navštívia stránky niekoľkých online médií a prečítajú si články o spoločenskom probléme (napr. zmena klímy). Dajte im prečítať jeden alebo viacero vopred vybraných článkov, pričom v nich musia odlišiť názory od faktov. Sú fakty vo všetkých článkoch konzistentné? A čo názory?
- Dajte žiakom napísať (argumentačnú) esej o spoločenskom probléme, ktorý ich zaujíma, a dajte im úlohu, aby do nej zahrnuli fakty aj názory.
- Brainstorming so žiakmi. Dajte im za úlohu uviesť všetky charakteristiky, ktoré im napadnú pri slove „fakt“ a ktoré im napadnú pri slove „názor“. Čo vnímajú ako podobnosti a čo ako rozdiely?

Upozornenie – (Mladí) ľudia si musia dávať pozor na tento druh zavádzajúceho obsahu!

Falošné prisudzovanie: Právne obrázky, videá či citáty sú prevzaté z iných udalostí.

Umelo vytvorený obsah: Obsah je umelo vytvorený, niekedy skombinovaný so skutočným obsahom.

Podvodné zdroje: Napríklad webové stránky, blogy alebo účty na Twitteri, ktoré sa vydávajú za známe značky či osoby alebo za priateľa (zo školy).

Falošné spojenie: Obsah nie je v súlade s titulom/nadpisom.

Falošný kontext: Uvedený obsah je v zásade správny, ale v nesprávnom kontexte.

Manipulovaný obsah: Obsah, napr. štatistiky, grafy, fotografie a videá, bol zmenený alebo manipulovaný. Patria sem aj cheapfake a deepfake.

Škodlivé informácie používané ako zbraň: Prehnané, nafúknuté skutočnosti.

Záver založený na chýroch:

Definitívne závery založené na informáciách prezentovaných ako „chýry“.

Rámček 4: Niektoré špecifické formy dezinformácií – príležitosti pre učiteľov a pedagógov v osobitných školských predmetoch

Samotní mladí ľudia v čoraz väčšej miere vytvárajú cheapfake-y. Žiak alebo skupina žiakov môže napríklad s cieľom niekoho (kyberneticky) šikanovať vziať fotografiu tváre jedného žiaka (ich cieľovej osoby) a pripojiť ju na kompromitujúcu fotografiu niekoho iného a následne šíriť falšný obrázok prostredníctvom kanálov sociálnych médií. Môže to mať závažné dôsledky, najmä pre šikanovanú osobu. V snahe ukázať, ako jednoducho možno cheapfake vytvoriť, môžu učitelia výtvarnej výchovy (pri všetkej opatrnosti) prebrať túto problematiku v triede. Viac informácií sa nachádza v upozornení „učenie sa praxou“.

Pseudoveda pozostáva z výrokov, presvedčení či postupov, o ktorých sa tvrdí, že sú vedecké a faktické, ale pritom sú nezlučiteľné s vedeckou metódou. Keďže takéto dezinformácie sú bežné, učitelia prírodných vied majú príležitosť vysvetliť žiakom, aký je rozdiel medzi vedou a pseudovedou.

Najmä učitelia dejepisu a občianskej náuky sa môžu zaoberať tým, ako vznikajú konšpiračné teórie a hoaxy a ako sa v histórii používajú ako politická zbraň. Učitelia/pedagógovia môžu takisto poukázať na mnoho súčasných konšpiračných teórií. Je dôležité zdôrazniť žiakom, že konšpirácie existujú, ale mnohé z nich, ktoré sa šíria v médiách, sú umelo vytvorené a často pretláčajú politický program. Pozri upozornenie ďalej.

Vlastnosti dezinformácií

Dezinformácie sa môžu objaviť v mnohých kontextoch a na mnohých rôznych platformách. Niektoré z nich sú osobitne zamerané na mladých ľudí a sú koncipované tak, aby ich ovplyvnili. Niektoré spoločné vlastnosti dezinformácií sú, že (na objasnenie možno použiť aj na krátky súvisiaci **Plán aktivity 6** ďalej):

1. Pôsobia na city cieľovej osoby, v dôsledku čoho je pre ňu ťažšie myslieť logicky a kriticky,
2. Útočia na protivníka – podporujú pohľad na realitu ako konflikt „oni proti nám“.
3. Zjednodušujú fakty a vynechávajú kontext.
4. Určitú myšlienku opakujú stále dookola.
5. Ignorujú odtienky faktov a prezentujú len jeden pohľad na vec.

6. Rozličným spôsobom manipulujú obrázky, napr. prostredníctvom retušovania a orezovania.
7. Vynímajú fotografie z pôvodného kontextu a kombinujú ich s inými fotografiami, hudbou/zvukmi a textom, aby vytvorili nový význam.
8. Využívajú známe osobnosti a celebrity, ktoré cieľová skupina obdivuje.
9. Čoraz viac využívajú cheapfake a deepfake.
10. Sú odolné voči dôkazom, ktoré ich majú vyvrátiť.

Plán aktivity 6 – Posudzovanie informácií

Vyberte jeden alebo viacero textov, ktoré jednoznačne obsahujú dezinformácie a pri ktorých sú dostupné a ľahko dostupné protidôkazy. Pri hľadaní vhodného textu vám môže pomôcť návšteva stránok na overovanie faktov. Zadať žiakom úlohu text (-y) preskúmať a opýtať sa ich, či dokážu rozpoznať opísané vlastnosti. Na účel maximalizovania vzdelávacieho procesu by úlohu najprv mali plniť samostatne a následne v malých skupinách.

Prečo sa dezinformácie vytvárajú a šíria?

Keď žiaci pochopia definíciu dezinformácií, často vyvstanú otázky ako „Prečo ľudia vytvárajú dezinformácie? Čo ich k tomu motivuje?“ Môžete ich usmerniť pri hľadaní odpovedí na tieto otázky.

Je dôležité, aby žiaci vedeli, že na vytváranie a šírenie dezinformácií existuje niekoľko dôvodov. V ideálnom prípade žiaci dokážu preskúmať túto problematiku sami (pozri **plán aktivity 7**), ale z pohľadu učiteľa je kľúčové dať im po takejto úlohe spätnú väzbu a vysvetliť im, že určití jednotlivci či určité skupiny vytvárajú dezinformácie, aby iných ovplyvnili. Môže sa tak diať z ideologických dôvodov, aby presvedčili ľudí, že určitý politický názor je správny, a na účely finančného zisku. V súvislosti s niektorými menej závažnými prípadmi dezinformácií by ste mohli spomenúť, že sa vytvárajú na pobavenie (napr. určité formy satiry), pričom v takýchto prípadoch sa zavádzanie využíva na získanie sledovateľov. Preto je dôležité, aby žiaci poznali rôzne dôvody na vytváranie dezinformácií, formy, ktoré môžu dezinformácie mať, a možné škody, ktoré môžu spôsobiť.

Zvážte...

- porozprávať sa so žiakmi (najskôr abstraktne, potom osobnejšie, ak to umožňuje atmosféra v skupine) o tom, aké druhy online informácií vyvolávajú emócie, ako sú hnev, smútok, hrdosť, úzkosť,
- diskutovať so žiakmi o tom, čo by ich mohlo podnieť k bezmyšlienkovitému zdieľaniu obsahu. Požiadajte ich, aby uviedli príklady z ich osobnej skúsenosti. Pripomeňte im, že silné emócie, ako sú radosť a hnev, znižujú schopnosť myslieť racionálne a kriticky,
- diskutovať o význame vyhodnocovania zdrojov. Pokiaľ ide o dôveryhodné zdroje, dobrým pravidlom je, že transparentne uvádzajú pôvod svojich informácií.

Plán aktivity 7 – Skúmanie dôvodov vzniku dezinformácií

Namiesto toho, aby ste žiakom vysvetľovali, prečo sa dezinformácie vytvárajú, dajte im úlohu preskúmať túto otázku na internete. Možno to uskutočniť vo forme všeobecnejšieho zadania alebo zadať malým skupinám úlohu preskúmať jednotlivé dôvody, z ktorých ľudia (alebo organizácie) šíria dezinformácie – napríklad o ochorení COVID-19, zmene klímy, utečencoch a migrantoch, náboženských menšinách, sexuálnych menšinách, ženách atď. Následne malé skupiny ostatným predstavia svoje zistenia. Aké sú spoločné znaky a rozdiely?

V prípade mladších žiakov môžete vybrať ľahšie a menej zložité témy, s ktorými sa ľahšie pracuje.

! Pred tým, než žiakom túto úlohu zadáte, by však bolo dobré sa pripraviť tak, že tento prieskum uskutočnite aj vy, aby ste dokázali lepšie usmerňovať konverzáciu v triede.

Pre žiakov je užitočné vedieť, že šírenie dezinformácií môže v určitých prípadoch viesť k hospodárskemu zisku niektorých osôb. Patria sem „influenceri“ a „tvorcovia obsahu“ na sociálnych sieťach, ktorých žiaci možno sledujú a ktorí zarábajú peniaze za poskytovanie online obsahu.

Čím je informácia prezentovaná na internete a na sociálnych médiách bombastickejšia a kontroverznejšia, tým je pravdepodobnejšie, že ju ľudia budú čítať a zdieľať, čo znamená, že tvorcovia správ dosiahnu vyššie príjmy z reklamy. Osoby šíriace nepravdivé a/alebo zavádzajúce informácie sa pokúsia dosiahnuť, aby ich zdieľalo čo najviac ľudí. Falošné „spravodajské“ stránky vytvorené tak, aby kopírovali pravé spravodajské stránky, sú jedným z účinných nástrojov šírenia dezinformácií na účely finančného zisku.

Tip 9: Dosahovanie zmien

V ideálnom prípade by rozpoznanie problému, že dezinformácie sú všadeprítomné, rýchlo sa šíria a sú škodlivé, malo viesť k zamysleniu sa nad tým, ako im predchádzať a ako proti nim bojovať. Takéto zamyslenie sa a následná diskusia u žiakov často vedú k všeobecným vyhláseniam o zodpovednosti, a to aj z dôvodu, že často nevidia úlohu, ktorú by sami mohli zohrať. Ak ich presvedčíte, že „môžu dosiahnuť zmenu“, môže to viesť k ďalším konkrétnym aktivitám v triede a škole na rozvoj stratégií boja proti dezinformáciám (pozri ďalšie príklady v tomto oddiele).

Zvážte...

opýtať sa žiakov po tom, ako zistia, že dezinformácie predstavujú rôzne hrozby, tieto otázky týkajúce sa zodpovednosti:

- aká je úloha a zodpovednosť médií pri šírení dezinformácií? Aká je úloha a zodpovednosť samotných používateľov technológií? A čo spoločnosti pôsobiace v oblasti (sociálnych) médií?
- Uvedomujú si, že existujú rôzne snahy spoločnosti obmedziť dezinformácie? Súhlasia s týmito snahami (napr. rôzne obavy týkajúce sa ľudských práv, ako je cenzúra – tieto snahy spoločnosti im treba najskôr predstaviť)?
- aká je úloha a zodpovednosť sociálnych médií a iných platforiem pri obmedzovaní dezinformácií?
- aká je úloha vlády pri obmedzovaní dezinformácií? Preskúmajte opatrenia prijaté miestnymi samosprávami alebo vládami štátu: možno urobiť viac? Uvedomujú si žiaci úsilie vlády?
- Čo môžu urobiť/robiť overovatelia faktov na riešenie problematiky dezinformácií?
- aká je úloha a zodpovednosť používateľov technológií, ako sú samotní žiaci a komunita? Môžu zohrať nejakú úlohu?

Dezinformácie takisto možno šíriť s ideologickým zámerom. Napríklad, extrémistické organizácie sa prostredníctvom dezinformácií snažia nadchnúť ľudí pre svoju vec a získať nových členov. Ďalšou formou dezinformácií na ideologické účely, ktorá vzbudzuje obavy, sú dezinformácie šírené vládou. Takéto dezinformácie sa môžu vytvárať na podporu záujmov štátu a ich účelom je ovplyvniť verejnú mienku (v danom alebo inom štáte). Takéto dezinformácie môžu prehĺbiť rozdiely v spoločnosti, demonizovať určité menšiny a mať vplyv aj v iných krajinách. V extrémnejšej forme môžu byť dokonca zámenkou na vojnu či opodstatnenie vojny.

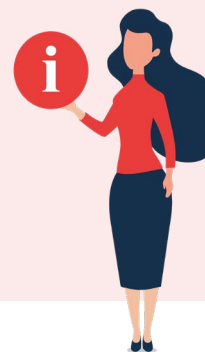
Plán aktivity 8 – Diskusia o slobode médií

Diskutujte so žiakmi o tom, či je menej pravdepodobné, že slobodné médiá budú šíriť dezinformácie, v porovnaní s médiami cenzúrovanými vládou. Môžete navštíviť aj svetový rebríček slobody tlače a ukázať žiakom, na akom mieste je vaša krajina z hľadiska slobody médií: <https://rsf.org/en/index>. Stránka je dostupná v šiestich jazykoch, je výrazne vizuálna a je na nej len minimum textu.

Upozornenie – Učenie sa praxou

Učenie sa praxou je skvelá skúsenostná metóda, pri ktorej možno uskutočňovať hĺbkové učenie sa. Niektorí učitelia/pedagógovia môžu dokonca byť naklonení tomu, aby žiaci vytvorili vlastné dezinformácie. Napríklad, učiteľ výtvarnej výchovy môže zadať žiakom úlohu vytvoriť cheapfake pomocou digitálnych technológií, aby im ukázal, ako sa vytvára. Môže to viesť k lepšiemu pochopeniu toho, ako sa cheapfake vytvára, ale existujú tu aj určité riziká. Existuje nebezpečenstvo, že žiaci takúto novú zručnosť využijú nevhodným spôsobom (napr. na kybernetické šikanovanie iných žiakov). Cheapfake napríklad umožňuje žiakom, aby pripojili fotografiu tváre osoby na kompromitujúcu fotografiu a šírili ju ako „skutočnú“ fotografiu. To isté platí aj v prípade, keď by žiaci dostali za úlohu manipulovať s obrázkom, aby sa im ukázalo, ako sa to robí.

Zaobchádzanie s dezinformáciami v školách

Nie je jednoduché určiť, do akej miery sú informácie šírené na internete presné. Väčšina z nás okrem toho v bežnom živote nemá vždy čas alebo zručnosti na to, aby sme sami overovali informácie. Ako učitelia/pedagógovia máte jedinečnú možnosť pomôcť žiakom získať kompetencie na to, aby dokázali kriticky používať online informácie na rôznych druhoch sociálnych médií. Medzi rozvinuté koncepcie zaobchádzania s dezinformáciami v prostredí školy sú overovanie faktov, debunking a prebunking.

Čo je overovanie faktov?

Ako sa uvádza v oddiele s definíciami pojmov, overovanie faktov je proces overovania pravdivosti či nepravdivosti informácií. Možno ho uplatniť pri akomkoľvek druhu médií (napr. pri textoch a vizuálnych obrázkoch). Na určenie toho, či je informácia dôveryhodná, možno položiť tieto otázky: *Kto je autor? Aké sú dôkazy a čo hovoria iné dôveryhodné zdroje – takisto, čo sú dôveryhodné zdroje?* Pri overovaní faktov je často užitočné textové vyhľadávanie a spätné vyhľadávanie obrázkov. Takéto vyhľadávanie môže prispieť k určeniu toho, či je text presný alebo či je obrázok zmanipulovaný a/alebo vyňatý z kontextu. Overovanie faktov je užitočné pred uverejnením informácie aj po ňom.

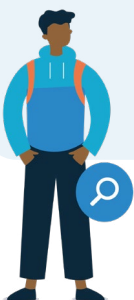
Zvážte...

- predstaviť žiakom webové stránky relevantných miestnych či medzinárodných overovateľov faktov, ak sú dostupné vo vašom jazyku,
- pozvať do triedy/školy hosťujúcich rečníkov, aby porozprávali o dezinformáciách a overovaní faktov,
- ukázať žiakom (vekovo primerané) online videá, v ktorých sa vysvetľujú dezinformácie a overovanie faktov. Dajte im za úlohu tieto videá porovnať,
- zistiť, ktoré miestne, vnútroštátne či medzinárodné mimovládne organizácie môžu pomôcť pri overovaní faktov, a osloviť ich. Čoraz viac mimovládnych organizácií sa špecializuje na túto oblasť a mnohé z nich spolupracujú so školami,
- zúčastniť sa so školou alebo triedou na národných alebo medzinárodných podujatiach, napr. na Medzinárodnom dni overovania faktov (zvyčajne na začiatku apríla). Na tomto odkaze nájdete informácie vo vašom jazyku.

Plán aktivity 9 – Zapojenie sa do overovania faktov

Zadajte žiakom úlohu overiť fakty v mediálnych vyhláseniach z daného dňa alebo týždňa (aby išlo o relevantnú tematiku). Budete ich musieť naviesť k niektorým zdrojom, ktoré ste vopred našli. Pri tejto činnosti si žiaci – individuálne alebo v malých skupinách – môžu položiť tieto otázky:

- AKÝM zdrojom môžem(-e) dôverovať?
- KDE môžem(-e) tieto zdroje nájsť?
- AKÉ prípadné emócie sa informácie snažia vyvolať?
- AKO tieto informácie ovplyvňujú moje/naše pocity a názory (t. j. majú v mojom/našom prípade úspech a prečo alebo prečo nie)?
- AKO môžem(-e) zodpovedne posunúť tieto informácie iným používateľom?
- PREČO bol tento článok napísaný; aký je jeho účel?
- Pre AKÝ druh čitateľa bol tento článok napísaný (cieľová skupina)?
- AKO môžem(-e) skontrolovať, či sú tieto informácie pravdivé alebo nepravdivé?
- Ak ide o novinový článok, AKO upúta pozornosť ľudí (napr. výrazné farby, silné obrázky, veľké titulky, výkričníky)?

Čo je debunking?

Debunking (popretie tvrdenia) prichádza po fakte, t. j. po tom, ako sa nepravdivá informácia objavila. Jeho cieľom je opraviť ju a predísť tomu, aby iní uverili niečomu, čo je overiteľne nepravdivé. Osoby, ktoré čítajú alebo vidia informáciu, „dokážu prekuknúť“, čo sa prezentuje ako fakt a/alebo pravda. Stratégie overovania faktov možno použiť na popretie misinformácií i dezinformácií.

Čo je prebunking?

Prebunking (včasné popretie) je proces, keď sa ľuďom vopred poskytnú varovanie, že budú cieľom nepravdivých informácií. Je založené na princípe, že prevencia je lepšia ako liečba. Prebunking možno žiakov učiť tak, že sa im vopred poskytnú faktické a podrobné informácie o určitej téme a následne sa im predstavia existujúce dezinformácie o nej. Takisto im možno vopred povedať, aký druh dezinformácií môžu očakávať.

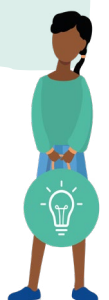
Zvážte...

- opýtať sa žiakov, aký druh chýrov a klebiet poznajú (a chcú sa o to podeliť bez toho, aby na niekoho ukazovali prstom). Opýtajte sa ich, prečo je také náročné poprieť ich,
- porozprávať sa s kolegami o druhoch dezinformačných kampaní, ktoré očakávajú v nadchádzajúcom období v súvislosti s kľúčovými spoločenskými otázkami. Aký druh dezinformácií očakávajú? Vypracujte návrh medzipredmetových aktivít, ktorých súčasťou je debunking.

Tip 10: Práca so žiakmi na včasnom popretí a popretí tvrdenia

Ako učiteľ/pedagóg musíte pri práci s popretím tvrdenia a včasným popretím preukázať dobré zručnosti v riadení triedy, keďže žiaci môžu veriť niektorým zo šírených nepravdivých informácií. Aby ste predišli odporu a nezájmu medzi žiakmi, mali by ste začať s témami, ktoré sú pre žiakov relatívne nekontroverzné, ako sa uvádza v oddiele „Situácia“. Spočiatku sem môžu patriť nepravdivé informácie, chýry alebo klebety, ktoré sa šíria dlho pred tým, než sa žiaci narodili (napr. panika z čarodejníc v stredoveku), alebo nepravdivé informácie, ktoré sú veľmi vzdialené od ich vlastnej reality (povera v niektorých krajinách, že ak matka zje kraba, bude mať neposlušné dieťa). Popretie nepravdivých informácií je pri všetkých vedomostiach nadobudnutých vďaka spätnému pohľadu a vede relatívne jednoduché a nie je pre žiakov ohrozujúce. Užitočnou aktivitou je, keď žiaci popierajú takéto informácie pomocou dôkazov a vedy.

Keď žiaci porozumejú podstate popretia tvrdenia, môžete ich požiadať, aby tieto informácie včas popreli, ak by sa mali opäť objaviť. Takisto by ste sa ich mohli opýtať, či sú zásady, ktorými sa riadili pri popretí tvrdenia a včasnom popretí, podobné alebo odlišné.

Posudzovanie hodnovernosti informácií a ako identifikovať a používať seriózne zdroje

Čo to znamená a prečo je to dôležité?

Overovanie faktov, debunking a prebunking súvisia so schopnosťou (žiakov) posúdiť presnosť informácií, používať legitímne zdroje a kriticky rozmýšľať nad informáciami. Žiaci sú konfrontovaní s miliónmi odpovedí na všetky možné otázky a môže sa vám zdať náročné pomôcť im rozlišovať medzi faktmi, názormi a dezinformáciami (a misinformáciami). Práca so žiakmi na orientácii v digitálnom svete je určite náročná, ale zároveň predstavuje príležitosť zdôrazniť prínosy schopnosti nájsť presné a obohacujúce informácie na internete. Ak sa žiakom poskytnú nástroje na identifikáciu dôveryhodných informácií, znamená to, že sa im dajú kľúče od cenného sveta informácií. Takisto to znamená, že musia mať aspoň základné znalosti o tom, ako sa dezinformácie vytvárajú a šíria.

Porozumenie rôznym rozmerom dezinformácií

Technické aspekty dezinformácií

Väčšina žiakov vie, ako používať digitálne zariadenia, ale nevie, ako ich používať zodpovedne, ani to, ako moderné technológie zjednodušujú šírenie dezinformácií. Napríklad umelú inteligenciu, napriek tomu, že je mocným nástrojom na boj proti dezinformáciám a misinformáciám, možno takisto zneužiť na vytváranie deepfake. Siete botov môžu šíriť nepresné informácie na internete. Porozumenie technickým aspektom dezinformácií pomôže aj pri chápaní toho, ako dezinformácie skutočne fungujú.

Plán aktivity 10 – Diskusia o technologických aspektoch dezinformácií so žiakmi

Môžete začať tým, že sa v triede jednoducho opýtate, či si žiaci myslia, že technológie spojené s digitálnymi zariadeniami môžu účinne šíriť dezinformácie, a prečo si myslia, že je to tak. Môže to vytvoriť základ, od ktorého sa odrazíte. Zároveň vám to môže pomôcť rozptýliť poveru a nesprávne chápanie. Tento druh aktivity možno uskutočniť už na základnej škole.

Zvážte...

- opýtať sa žiakov, či vedia, ako fungujú algoritmy, clickbait a boty (z technologického hľadiska),
- dať žiakom za úlohu uskutočniť prieskum (namiesto toho, že by vám odpovedali na otázky v predchádzajúcom bode). Dajte im napríklad úlohu ísť na internet a nájsť jedno – dve krátke videá, o ktorých si myslia, že túto problematiku dobre vysvetľujú. Vyberte jedno alebo dve z nich, ktoré ukážete triede,
- preskúmať čoraz bežnejšie online vzdelávacie hry, ktoré žiakom aj iným poskytujú informácie o tom, ako fungujú dezinformácie.

Etické aspekty dezinformácií

Popri technologických aspektoch dezinformácií môže aj diskusia o etických aspektoch dezinformácií žiakom poskytnúť celistvejší obraz nielen o tom, ako dezinformácie fungujú, ale aj o tom, ako môžu byť škodlivé, akým spôsobom môžu škodiť jednotlivcom a spoločnosti, a takisto o zodpovednosti žiakov v digitálnom svete, najmä ich zodpovednosti nezdieľať dezinformácie a upozorňovať na ne ostatných.

Tip 11: Súvislosť s otázkou ľudských práv

Diskusia o otázkach týkajúcich sa ľudských práv, ako je sloboda tlače, sloboda slova a slobodný prístup k informáciám, ako aj o tom, ako a prečo platformy sociálnych médií organizujú obsah, môže žiakom poskytnúť ďalšie informácie o dezinformáciách a problémoch súvisiacich s ich šírením.

Na aktívne zapojenie žiakov do témy môžete použiť rôzne metodiky diskusie, rozhovoru a zamýšľania sa. Napríklad im môžete dať úlohu diskutovať o kladoch a záporoch zákazu prístupu na sociálne médiá určitým osobám alebo blokovania určitého obsahu. Aké je ich stanovisko? Aké argumenty uvádzajú? Môžete poskytnúť spätnú väzbu v súvislosti so zákonnosťou určitých opatrení na zastavenie šírenia dezinformácií. To znamená, že je potrebné oboznámiť sa s príslušnými zákonmi.

Zvážte...

- preštudovať si nedávne iniciatívy EÚ zamerané na obmedzenie šírenia dezinformácií (napr. [Kódex postupov EÚ proti šíreniu dezinformácií z roku 2022](#)⁷, [akt o digitálnych službách](#)⁸ a [akt o digitálnych trhoch](#)⁹),
- opýtať sa žiakov na ich názory na uvedené iniciatívy (najmä v prípade žiakov stredných škôl) buď v rámci práce v malých skupinách, alebo s celou triedou,
- zadať žiakom ako úlohu pozrieť sa na reklamy a následne sa ich opýtať, čo chcú inzerenti dosiahnuť a prečo. Odlišuje sa to od dezinformácií? Ako?
- opýtať sa žiakov, kde je podľa nich hranica pri slobode slova. Mala by byť dovolená akákoľvek sloboda slova, aj keď je overiteľne nepravdivá a škodlivá?
- vypracovať so žiakmi kampaň s cieľom varovať ostatných členov školskej komunity pred najčastejšími súčasnými dezinformáciami.

Hospodárske aspekty dezinformácií

Ako sa uvádza na začiatku oddielu, šírenie dezinformácií môže viesť k hospodárskemu zisku. Môžete začať tým, že sa žiakov opýtate, aké spoločnosti by sa mohli chcieť zamerať na ich vekovú skupinu prostredníctvom uvedených informácií.

Plán aktivity 11 – Diskusia o hospodárskych aspektoch dezinformácií

Môžete začať krátkym cvičením, pri ktorom sa žiaci zamyslia nad svojimi koníčkami, záujmami a názormi. Vzhľadom na to, čo sa im páči a nepáči, sa ich opýtajte, kto by mohol mať záujem zamerať svoj marketing na nich. Čo sa tieto spoločnosti či organizácie snažia dosiahnuť? Ako to robia? Ako im pri tom pomáhajú algoritmy sociálnych médií? Takúto aktivitu možno uskutočniť napríklad vo forme brainstormingu alebo najprv v malých skupinách.

Zvážte...

- opýtať sa žiakov, či využívajú elektronický obchod. Stretli sa pri jeho používaní s nejakou formou zavádzania? S akým druhom zavádzania? Prečo by spoločnosti použili zavádzanie?
- opýtať sa žiakov, aké spoločnosti by sa mohli chcieť zamerať na ich skupinu prostredníctvom marketingu. Ak sú ochotní, môžu hovoriť aj o svojich vlastných skúsenostiach,
- opýtať sa žiakov, či vedia, čo je phishing. Ak nevedia, vysvetlite im to. Aké škody spôsobuje phishing?
- opýtať sa žiakov, či vedia, ako platformy sociálnych médií zarábajú peniaze. Ak nevedia, vysvetlite im to. Opýtajte sa žiakov, či vedia, čo je algoritmus. Ak nevedia, vysvetlite im to. Napadnú im nejaké dôsledky používania algoritmov na personalizáciu online skúsenosti vrátane personalizovanej reklamy pre jednotlivcov a spoločnosť? A čo dôsledky pre nich a ich vrstovníkov?

⁷ <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/code-practice-disinformation>

⁸ <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/digital-services-act-package#:~:text=The%20Digital%20Services%20Act%20and%20level%20playing%20field%20for%20businesses>

⁹ https://competition-policy.ec.europa.eu/sectors/ict/dma_en

Niektoré z kognitívnych a emocionálnych rozmerov dezinformácií

Skutočnosť, že je náročné presvedčiť ľudí, že určité informácie sú nepravdivé, môže byť sčasti spôsobená kognitívnymi a emocionálnymi, a predsa veľmi ľudskými, mechanizmami, v dôsledku ktorých neprijímame opravné informácie. Predkladanie faktov a pravdy často ľudí nepresvedčí, že ich pohľad na vec je chybný. Mnohí z nás ani nepripúšťajú, že by boli obzvlášť náchylní veriť dezinformáciám. Preto je mimoriadne dôležité, aby sa u mladých ľudí rozvíjala otvorenosť, aby prijali skutočnosť, že realita sa skladá z viacerých vrstiev a že na zložité problémy neexistujú jednoduché odpovede.

Rámček 5: Kľúčové kognitívne a emočné mechanizmy, ktoré môžu (mladým) ľuďom brániť v prijatí dôkazov, ktoré sú v rozpore s ich názormi

Potreba niekam patriť a potreba sociálnej identity: všetci sme jednotlivci s individuálnymi presvedčeniami a hodnotami, ale zároveň sme spoločenské bytosti, ktoré majú silnú potrebu patriť do spoločenských skupín. V príslušnosti k sociálnym skupinám nachádzame mnohé výhody a zvyčajne sme ochotní prinášať obeť (vrátane ignorovania dôkazov, ktoré odporujú našim názorom) v záujme zachovania našej skupinovej identity.

Konfirmačné skreslenie a diskonfirmačné skreslenie:

Konfirmačné skreslenie: ľudské bytosti v každom veku majú nevedomú psychologickú túžbu hľadať potvrdenie svojich existujúcich presvedčení namiesto hľadania informácií, ktoré môžu odporovať alebo komplikovať ich presvedčenia.

Diskonfirmačné skreslenie: ľudská tendencia ignorovať alebo odmietať informácie a tvrdenia, ktoré odporujú vlastným presvedčeniam, aj keď sú preukázateľne pravdivé.

Efekt falošného konsenzu: (mladí) ľudia zvyknú preceňovať to, koľko iných ľudí má rovnaké (chybné) presvedčenia ako oni.

Stádový efekt: nasledovanie myšlienky alebo presvedčenia, pretože sa zdá, že to robia aj všetci ostatní.

Naivný realizmus: ľudská tendencia veriť, že sme racionálni, objektívni a nezaujatí pri interpretácii toho, čo vidíme okolo seba, a že ostatní sú buď iracionálni, zaujatí, alebo nesprávne informovaní.

Efekt pretrvávajúceho vplyvu: jav, pri ktorom zdiskreditovaná (dez)informácia naďalej ovplyvňuje naše správanie a presvedčenia. Ľudia sa pri výklade informácií, odôvodňovaní a tvorbe úsudkov naďalej spoliehajú na nepravdivé informácie. Tento jav bol potvrdený predovšetkým pri riešení konšpiračných teórií (pozri rámček o konšpiračných teóriách).

Plán aktivity 12 – Diskusia o konšpiračných teóriách

Najprv dajte žiakom úlohu na internete preskúmať, čo sú konšpiračné teórie a navedte ich (vyžaduje si prípravu zo strany učiteľa) k starým konšpiračným teóriám, ktoré sú v dnešnom svete menej kontroverzné. Kto šírili tieto teórie? Ako sa šíрили? Prečo sa šíрили – s akým cieľom? Aké boli ich dôsledky? Akú úlohu zohrávali chýry, klebety a predsudky? Tento proces sebaopoznávania môže viesť k hlbšiemu náhľadu.

Požiadajte žiakov, aby určili, čo majú všetky tieto konšpiračné teórie spoločné. Na aký druh emócií pôsobili?

Následne sa žiakov opýtajte, ako sa tieto konšpiračné teórie odlišujú od väčšiny dezinformácií.

Opýtajte sa žiakov, ako odlíšiť skutočné konšpirácie (ktoré reálne existujú) od konšpirácií, ktoré nemajú žiadny základ v realite.

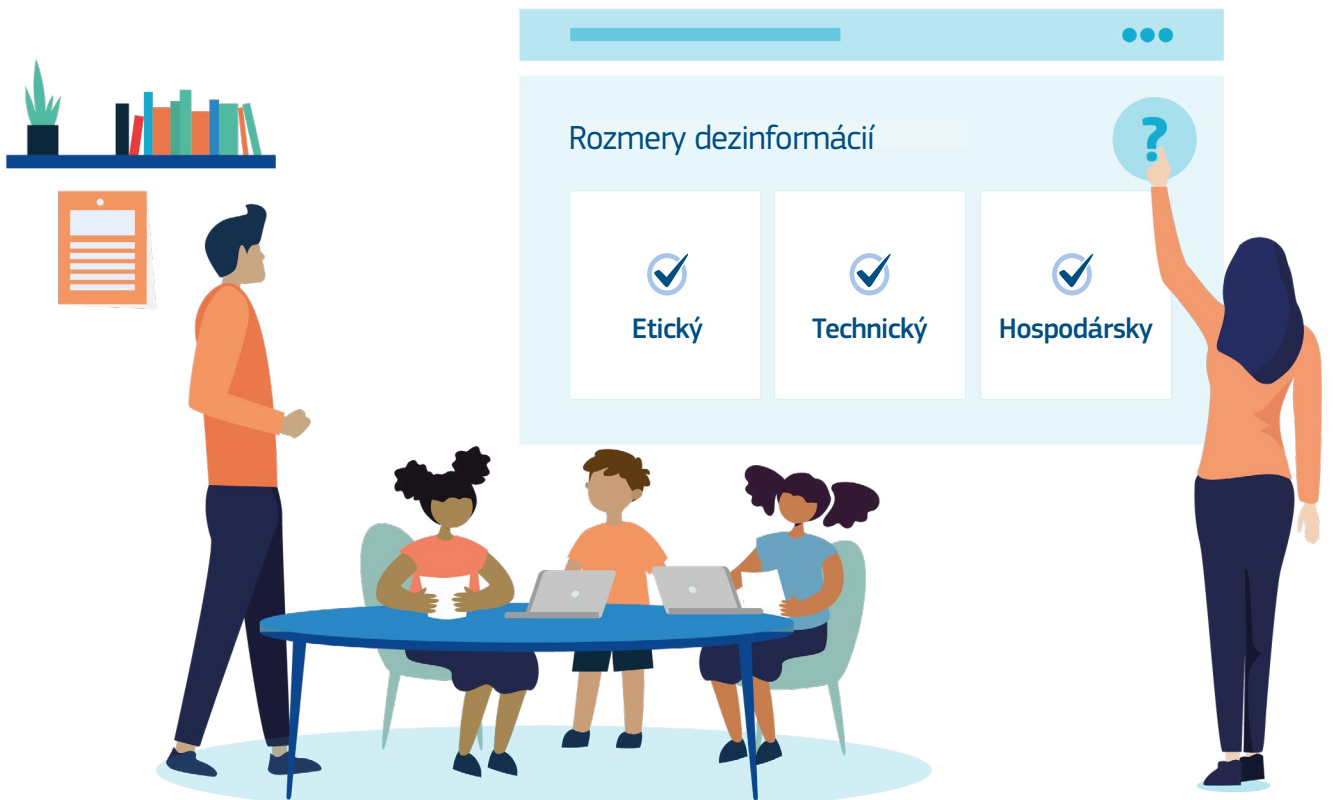
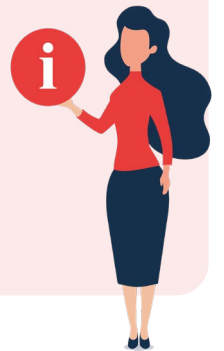

Upozornenie – Diskusia o konšpiračných teóriách

Konšpiračné teórie sú osobitným druhom dezinformácií a môžu byť mimoriadne odolné voči spochybneniu na základe faktov a dôkazov. Vzhľadom na ich povahu je náročné vyvrátiť ich. Takisto je pri nich mimoriadne silný jav, ktorý sme označili ako efekt pretrvávajúceho vplyvu. Zaoberanie sa konšpiračnými teóriami so žiakmi si preto môže vyžadovať väčšiu opatrnosť.

Kľúčové aspekty konšpiračných teórií zvyčajne sú, že:

- sa snažia zmanipulovať názory a presvedčenia,
- nie sú to jednoduché samostatné nepravdivé informácie, ale sú prepojené so širším spoločenským pohľadom na to, čo je vo svete dobré a zlé,
- označujú obeť (často svoju vlastnú sociálnu skupinu) a vinníkov (ostatní),
- sa často snažia posilniť zmysel pre príslušnosť k skupine (my proti nim) a vyzývajú k akcii,
- vinia z negatívnych udalostí ťažko uchopiteľné, ukryté a tajomné „reality“ a organizácie,
- vychádzajú z predpokladu, že mocné skupiny ľudí pred nami utajujú veci a snažia sa nám uškodiť,
- často miešajú fakty s nepravdami, aby boli účinnejšie,
- pôsobia na emócie a sú odolné voči akýmkoľvek dôkazom,
- môžu viesť k hospodárskemu alebo politickému zisku osôb šíriacich nepravdivé konšpiračné teórie.

8. Posudzovanie a vyhodnocovanie digitálnej gramotnosti v škole a triede: konkrétne usmernenia pre učiteľov a pedagógov

Hodnotenie pokroku žiakov vo vzdelávaní je základnou a nevyhnutnou súčasťou školskej reality v Európe a jednou z najdôležitejších úloh, ktoré máte ako učiteľ/pedagóg. Vzťahuje sa to aj na hodnotenie úrovne digitálnej gramotnosti žiakov.

Keďže digitálna gramotnosť je relatívne nová oblasť vzdelávania, táto úloha môže byť náročná. Kompetencie súvisiace s digitálnou gramotnosťou tvoria vedomosti, postoje a zručnosti. Každé komplexné posúdenie žiakov by preto malo byť mnohostranné a malo by sa snažiť obsiahnuť všetky tri aspekty. Znalosti a pokrok v oblasti digitálnej gramotnosti je najlepšie spájať s (konečným) výsledkom aj procesom. Spôsob hodnotenia znalostí a pokroku bude navyše odlišný podľa toho, či sa digitálna gramotnosť bude vyučovať v rámci všetkých predmetov (prierezovo) alebo ako samostatný predmet.

Čo môžeme a mali by sme hodnotiť?

Základným prvkom digitálnej gramotnosti je kritické myslenie, ktoré umožňuje žiakom získať odolnosť v digitálnom prostredí, kde sa skreslené a nepravdivé správy šíria popri spoľahlivých informáciách. Kľúčovou otázkou, ktorú by sa mal opýtať každý učiteľ, je, či majú žiaci vedomosti, zručnosti a postoje na to, aby sa dokázali účinne orientovať v digitálnom svete.

Digitálne zručnosti mladých ľudí možno hodnotiť podľa týchto aspektov: 1. ich schopnosť odlíšiť fakty od názorov; 2. ich schopnosť identifikovať manipulatívne stratégie; 3. ich schopnosť overiť fakty v informáciách na internete; 4. ich schopnosť kriticky, konštruktívne a kreatívne nachádzať, používať a vytvárať informácie a 5. ich schopnosť účinne používať digitálne zariadenia.

Tip 12: Komunikácia s kolegami

Overte si prípadne, ako digitálnu gramotnosť hodnotia vaši kolegovia a aké druhy nástrojov pri tom používajú. Niektoré nástroje sú pravdepodobne spoľahlivejšie a presnejšie než iné.

Druhy postupov hodnotenia

Existuje mnoho spôsobov, ako hodnotiť žiakov pri podpore digitálnej gramotnosti vo vzdelávaní. Bežnými spôsobmi hodnotenia znalostí a pokroku sú testy vedomostí a zručností, vaše hodnotenia a sebahodnotenie žiakov, ako aj reflexia o výsledkoch testov alebo skúsenostiach v oblasti vzdelávania. Ak chcete získať výstižný obraz o situácii svojich žiakov, pravdepodobne by bolo vhodné použiť kombináciu testov a iných druhov hodnotenia. Na posúdenie digitálnych kompetencií žiakov už existuje mnoho zdrojov a spoľahlivých nástrojov hodnotenia. Niektoré z nich sú uvedené v **rámčekoch 6 až 8**. Takéto nástroje posudzujú napríklad vedomosti a zručnosti dospelých a žiakov kriticky analyzovať, porovnávať a vyhodnocovať dôveryhodnosť a spoľahlivosť informácií na internete.

Tip 13: Posudzovanie kompetencií žiakov

Pri posudzovaní kompetencií žiakov v oblasti digitálnej gramotnosti použite kombináciu uzavretých a otvorených otázok a krátkych písomných úloh.

Súčasťou posudzovania **vedomostí** žiakov môžu byť testové otázky, v ktorých majú žiaci uviesť dôveryhodné internetové zdroje v súvislosti s rôznymi témami, opísať rozdiel medzi názorom a serióznou správou, odlíšiť mediálnych odborníkov od občianskej žurnalistiky a opísať, ako môžu algoritmy ovplyvniť vyhľadávanie.

Zručnosti žiakov v oblasti digitálnej gramotnosti možno otestovať na základe úloh, pri ktorých majú identifikovať informácie, ktorých účelom je zavádzať a manipulovať, oproti informáciám, ktoré sú neutrálne alebo vyvážené, alebo určiť, čo predstavuje dôkaz určitého tvrdenia, analýzy alebo úsudku. Súčasťou toho môže byť aj úloha, pri ktorej majú žiaci obodovať spoľahlivosť rozličných článkov, titulkov alebo príspevkov na sociálnych sieťach (pozri príklad v **rámčeku 6**). „Skóre“, ktoré udelili, môže následne byť predmetom diskusie o tom, ako zlepšiť ich zručnosti.

Rámček 6: Príklad úlohy na posúdenie schopnosti žiakov identifikovať manipulatívne titulky

- Pravdivé alebo falošné? Označte, či sú uvedené titulky „pravdivé“ alebo „falošné“.
 - Vláda manipuluje verejný názor na genetické inžinierstvo s cieľom dosiahnuť, aby ľudia takéto techniky viac akceptovali (pravdivé alebo falošné)
 - Postoje voči EÚ v Európe aj mimo nej sú prevažne pozitívne (pravdivé alebo falošné)
 - Určité vakcíny sú plné nebezpečných chemikálií a toxínov (pravdivé alebo falošné)
- Zdôvodnite svoje odpovede v otázke č. 1 – prečo dané titulky považujete za pravdivé alebo falošné? Ako môžete zistiť, či sú titulky správne alebo zavádzajúce?

Poznámka: Titulky 1a a 1c sú falošné, zatiaľ čo 1b je titulok skutočnej správy. 1a a 1c sú príklady konšpiračných teórií. 1c je emocionálne manipulatívny. Dobrým spôsobom, ako zistiť, čo je správna informácia, je opýtať sa odborníka alebo overiť fakty v iných dôveryhodných zdrojoch.

Zručnosti žiakov v oblasti overovania faktov možno posúdiť na základe úloh zameraných na laterálne čítanie,¹⁰ ich schopnosť spätne vyhľadávať obrázky a texty pomocou viacerých vyhľadávačov a ich schopnosť poprieť dezinformácie (napr. úroveň zložitosti). Ich zručnosti, pokiaľ ide o identifikáciu zmanipulovaných obrázkov a deepfake, možno posúdiť preskúmaním rozsahu ich schopnosti používať digitálne zdroje na popretie zavádzajúcich informácií.

Takisto môžete rôznymi spôsobmi posúdiť zručnosti žiakov v riešení problémov. Môžete im zadať „dezinformačné scenáre“ a požiadať ich, aby našli riešenia. Môžete sa ich opýtať, ako by overili fakty, včas poprel dezinformáciu alebo poprel tvrdenia v uverejnenej dezinformácii, a posúdiť túto prácu (písomná úloha, stratégia alebo dokonca niečo kreatívnejšie).

Rámček 7: Príklad hodnotiacich otázok na preskúmanie zručností žiakov pri vykonávaní internetovej rešerše s použitím laterálneho čítania¹¹

Na túto úlohu vymedzte približne 8 minút.

Skúmate tému globálneho otepľovania a narazíte na túto webovú stránku: <https://friendsofscience.org>. Rozhodnite sa, či je táto stránka dôveryhodný zdroj informácií o globálnom otepľovaní. Ak vám to pomôže, môžete si nájsť informácie na novej karte.

- Je táto webová stránka dôveryhodným zdrojom na učenie sa o globálnom otepľovaní?
 - Áno
 - Nie

2. Vysvetlite svoju odpoveď a uveďte pritom dôkazy zo stránok, ktoré ste použili. Uistite sa, že ste uviedli URL na stránky, z ktorých citujete.

[priestor na odpoveď]

¹⁰ Laterálne čítanie je v zásade overovanie čítaného textu už počas jeho čítania.

¹¹ Zdroj: Wineburg, S., Breakstone, J., McGrew, S., Smith, M. D., & Ortega, T. (2022). Lateral reading on the open Internet: A district-wide field study in high school government classes. (Laterálne čítanie na otvorenom internete: terénna štúdia v triedach okresných štátnych škôl). Journal of Educational Psychology. Publikácia vopred zverejnená na internete. <https://doi.org/10.1037/edu0000740>.

Zručnosti žiakov v oblasti digitálnej gramotnosti možno posúdiť aj:

- preskúmaním ich schopnosti rozlišovať medzi reklamou a správami alebo ich schopnosti identifikovať dôveryhodné zdroje pri výskume konkrétnych spoločenských otázok. Hoci žiaci používajú digitálne nástroje každý deň, môžu im chýbať zručnosti v oblasti overovania faktov. Súčasťou hodnotenia preto môže byť aj testovanie schopnosti žiakov používať digitálne zariadenia, napríklad pri prieskume alternatívnych názorov, popretí nepráv a pri vyhľadávaní informácií na internete (pozri príklad v **rámčeku 7**),
- používaním portfólií. Informovanosť žiakov o tzv. falošných správach možno posúdiť tak, že žiakom sa zadá úloha vytvoriť falošný tweet alebo falošný článok, a následne sa s nimi diskutuje o tom, ako by manipulovali svojich čitateľov (vzhľadom na už uvedené dôvody tu je potrebné dôkladné usmerňovanie).

Takisto možno posúdiť **postoje** žiakov k informáciám na internete. Je dôležité, aby žiaci neboli „naivní“ pri používaní informácií na internete. Mnoho ľudí si myslí, že sú „imúnni“ voči dezinformáciám, a dôveruje zdrojom, ktoré sú im známe. Je preto dôležité posúdiť, do akej miery považujú informácie na internete za spoľahlivé. Takisto si musia uvedomiť význam prístupu k spoľahlivým informáciám. Takéto otázky možno posúdiť tak, že žiaci dostanú úlohu zhodnotiť dôveryhodnosť informácií na internete na stupnici od „všetky“ po „žiadne“, pričom dostanú aj úlohu zhodnotiť, aké je pre nich dôležité mať prístup k spoľahlivým správam (pozri **rámček 8** ďalej). Produktívne **postoje** súvisiace s digitálnou gramotnosťou sú **postoje**, ktoré spochybňujú dôveryhodnosť informácií na internete a sú pozitívne voči prístupu k spoľahlivým správam.

Rámček 8: Príklady úloh na preskúmanie postojov žiakov k informáciám¹².

1. Koľko informácií na internete vnímate ako dôveryhodné?

Všetky ----- Žiadne

2. Aké je pre vás dôležité čítať spoľahlivé správy?

Vôbec nie dôležité ----- Veľmi dôležité

3. Myslí si, že pri takmer všetkom existuje mnoho nesprávnych ciest, ale len jedna správna.

Rozhodne súhlasím ----- Rozhodne nesúhlasím

4. Človek by nemal brať do úvahy dôkazy, ktoré odporujú jeho vžitým presvedčeniam.

Rozhodne súhlasím ----- Rozhodne nesúhlasím

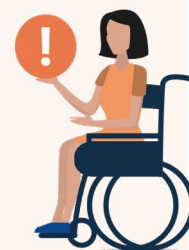
5. Som presvedčený, že rôzne ponímanie toho, čo je správne a nesprávne, u ľudí v iných spoločnostiach môže byť pre nich opodstatnené.

Rozhodne súhlasím ----- Rozhodne nesúhlasím

6. Ľudia by vždy mali zvážiť dôkazy, ktoré odporujú ich presvedčeniam.

Rozhodne súhlasím ----- Rozhodne nesúhlasím

Poznámka: Otázkou č. 1 sa posudzuje, či sú žiaci voči informáciám na internete naivní alebo skeptickí, otázkou č. 2 sa posudzujú postoje žiakov k spoľahlivým správam, otázkou č. 3 sa posudzuje dogmatizmus, otázkou č. 4 sa posudzuje odolnosť voči faktom, otázkou č. 5 sa posudzuje flexibilita myslenia a otázkou č. 6 sa posudzuje otvorenosť.

¹² Príklady z: Nygren, T., & Guath, M. (2022). Students Evaluating and Corroborating Digital News. (Žiaci hodnotia a potvrdzujú digitálne správy). *Scandinavian Journal of Educational Research*, 66(4), 549-565. doi:10.1080/00313831.2021.1897876; Roozenbeek, J., Maertens, R., Herzog, S. M., Geers, M., Kurvers, R. H., Sultan, M., & van der Linden, S. (2021). Susceptibility to misinformation is consistent across question framings and response modes and better explained by open-mindedness and partisanship than analytical thinking. (Náchylnosť veriť misinformáciám je konzistentná vo všetkých rámcoch otázok a spôsoboch odpovedania a lepšie sa vysvetľuje na základe otvorenosti a oddanosti než pomocou analytického myslenia). *Judgment and Decision Making*. V tlači.

Aktívna otvorenosť žiakov je takisto **postoj**, ktorý je dôležité posúdiť, keďže pozitívny postoj k prijímaniu nových dôkazov a viacerých pohľadov ide ruka v ruku so schopnosťou človeka orientovať sa v dezinformáciách. Možno to posúdiť pozorovaním, prostredníctvom mnohých aktivít, mierou, v akej sú žiaci ochotní zmeniť svoje stanovisko k problémom, keď sa dozvedia, že spoľahlivé dôkazy sú v rozpore s ich vlastnými názormi. Takisto je dôležité posúdiť **postoje** žiakov na internete a ich etiketu na sociálnych médiách, čo zahŕňa aj skúmanie komunikačných štýlov žiakov, napríklad, keď na internete spolupracujú alebo diskutujú s druhými. Súčasťou takéhoto posúdenia môže byť aj pozorovanie toho, či na druhých smerujú osobné útoky, urážky, dešpekt a/alebo či sú necitliví voči nešťastiu druhých.

Tip 14: Úvahy o povahe hodnotenia

Hodnotenie nie je zamerané len na to, či žiaci ovládajú fakty alebo vedia určiť, čo je pravdivé a nepravdivé, zaujaté a nezaujaté. Ide aj o posúdenie miery kritického myslenia žiakov, či sú otvorení, a to aj opačným dôkazom, a či sú aktívni poslucháči. Takéto postoje sú pre nich nevyhnutné na to, aby sa stali zodpovednými, aktívnymi občanmi.

Zvážte...

- posúdiť vedomosti, postoje a zručnosti žiakov tak pred výučbou, ako aj po nej,
- kombinovať viaceré nástroje na hodnotenie, najmä tie, ktoré sa osvedčili ako spoľahlivé,
- používať nástroje posudzujúce vedomosti, postoje a zručnosti,
- zabezpečovať si aktuálny prehľad o nových a lepších nástrojoch na hodnotenie, ktoré vám poskytnú lepší obraz o znalostiach a pokroku žiakov, najmä vzhľadom na rýchly vývin oblasti digitálnej gramotnosti,
- poskytovať žiakom na základe posúdenia ich kompetencií spätnú väzbu v súvislosti s tým, v čom sa majú zlepšiť,
- používať otvorenejšie otázky a zadania a povzbudzovať žiakov k vyhľadávaniu na internete pred hodinami aj po nich,
- pokúsiť sa posúdiť, v akej miere sú žiaci kritickí voči informáciám, ktoré sú vo svojej povahe dogmatické a odolné voči opačným dôkazom (opak otvorenosti),
- opýtať sa svojich kolegov, ako hodnotia postoje ako otvorenosť a flexibilné myslenie. Ak to ešte nerobia, diskutujte s nimi o tom, ako by sa takéto hodnotenie dalo vykonať.

Upozornenie:

Ak v procese hodnotenia používate dezinformácie, uistite sa, že žiaci rozumejú tomu, ktoré informácie sú presné a ktoré sú falošné. Inak by niektorí mohli uveriť nesprávnemu tvrdeniu. Je to mimoriadne dôležité vzhľadom na „efekt pretrvávajúceho vplyvu“ rozvedený v rámečku 5.

Na diskusiu, úvahy a pozorovania možno používať nástroje na sebahodnotenie v otázkach digitálnej gramotnosti. Hoci treba mať na pamäti, že žiaci môžu byť prehnane sebavedomí a nemusia vedieť dobre ohodnotiť svoje vlastné vedomosti, zručnosti a postoje, sebareflexia môže poskytnúť dôležité informácie o ich názoroch na seba a o tom, ako sa môžu zlepšiť. Príklad sebahodnotiacich výrokov je uvedený v **rámečku 9**. Tieto výroky pochádzajú z nástroja Európskej komisie DigCompSAT (nástroj na sebareflexiu uvedený v [aktualizácii DigComp 2.2](#))¹³. Tento medzinárodný zdroj môže byť nápomocný pri vašej práci.

Rámček 9: Príklady výrokov sebareflexie vzhľadom na digitálnu gramotnosť (DigComp 2.1; DigCompSAT).

- Viem, že rôzne vyhľadávače môžu ponúknuť odlišné výsledky vyhľadávania, pretože na ne vplyvajú komerčné faktory (vedomosti/stredne pokročilá úroveň)
- Keď používam vyhľadávač, dokážem využiť jeho pokročilé funkcie (zručnosti, stredne pokročilé)
- Viem, ako nájsť stránku, ktorú som v minulosti navštívil (zručnosti, základné)
- Viem, ako odlíšiť propagovaný obsah od iného obsahu, ktorý nájdem alebo sa mi zobrazí online (napr. rozpoznávanie reklamy na sociálnych médiách alebo vo vyhľadávači) (zručnosti, stredne pokročilé)
- Viem, ako identifikovať účel zdroja online informácií (napr. na informovanie, ovplyvňovanie, zábavu alebo predaj) (zručnosti, stredne pokročilé)
- Kriticky overujem spoľahlivosť informácií, ktoré nájdem na internete (postoj, stredne pokročilé)
- Viem, že niektoré informácie na internete sú nepravdivé (napr. falošné správy) (vedomosti, základné)

¹³ DigCompSAT <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC123226>

DigComp 2.2¹⁴ zároveň ponúka spôsoby posúdenia spôsobilosti žiakov pomocou pozorovania a usmerňovania procesov ich vzdelávania prostredníctvom osobitných úloh súvisiacich s digitálnou gramotnosťou. Posúdenie vzdelávania žiakov možno uskutočniť pozorovaním ich schopnosti riešiť (zložité) úlohy, ich úrovne nezávislosti a ich kognitívnej

úrovne. Pozorovanie kompetencií si vyžaduje vypracovanie rubriék. Pri hodnotení môžete vziať do úvahy zložitosť úlohy, úroveň nezávislosti, kognitívnu oblasť (pozri Obrázok 1) alebo vypracovať podrobné rubriky týkajúce sa navrhovanej aktivity a zadaných osobitných úloh.

Úroveň	Zložitosť úloh	Nezávislosť	Kognitívna oblasť
Základná	Jednoduché úlohy	S usmernením/nezávislosť a usmernenie v prípade potreby	Pamätanie si
Stredne pokročilá	Dobre zadané a rutinné úlohy a jednoduché problémy/ úlohy a dobre zadané a nerutinné úlohy	Samostatne/nezávisle a podľa svojich potrieb	Porozumenie
Pokročilá	Rozličné úlohy a problémy/ najvhodnejšie úlohy	Usmerňovanie ostatných/ schopnosť prispôbiť sa druhým v zložitých súvislostiach	Uplatňovanie/ vyhodnocovanie/vytváranie

Môžete presnejšie zistiť, čo žiaci potrebujú, a vypracovať a podporiť vzdelávací proces tým, že preskúmate napríklad, či si žiaci vyvinuli účinné metódy vyhľadávania na osobné účely (napr. na prezeranie zoznamu najpopulárnejších filmov), na vzdelávacie účely (napr. na preskúmanie rozličných výkladov historických udalostí) a profesionálne účely (napr. na nájdenie vhodných pracovných ponúk). Takisto môžete zistiť, či vedú zvládnuť pretlak informácií (napr. nárast nepravdivých alebo zavádzajúcich informácií počas pandémie) tak, že tomu prispôbia svoje osobné metódy a stratégie vyhľadávania.

Tip 15: Posudzovanie zručností žiakov pri rešerši

Posúďte schopnosť žiakov vykonávať rešerš kľúčových digitálnych problémov. Napríklad zadajte žiakom úlohu v oblasti rešerše online: identifikovať druhy technológií používaných na tvorbu cheapfake a deepfake. Takéto zručnosti v oblasti rešerše budú pre žiakov prínosné vo všetkých predmetoch.

Zvážte...

- zadať žiakom úlohu ohodnotiť ich úroveň znalostí a pokroku. Takisto im dajte úlohu vytýčiť si vlastné ciele týkajúce sa ich úrovne digitálnych kompetencií,
- používať rámce vypracované na medzinárodnej úrovni, ako je DigComp 2.2.¹⁵ Plánuje sa jeho sprístupnenie vo všetkých jazykoch EÚ,
- využívať partnerské hodnotenia a portfóliá,
- skutočnosť, že hodnotenie práce v malej skupine zahŕňa hodnotenie na úrovni skupiny aj jednotlivca,
- zadať žiakom úlohu vypracovať protiargumentáciu k dezinformačným kampaniam zameraným proti určitým zraniteľným komunitám. Spolu s ostatnými žiakmi posúďte „silu“ (ako je presvedčivá a prečo) tejto protiargumentácie.

¹⁴ Tamže.

¹⁵ <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC128415>

Zhodnotenie účinných vzdelávacích koncepcií v súvislosti s digitálnou gramotnosťou

Okrem posudzovania kompetencií žiakov je vždy dobré vedieť aj to, či vaše pedagogické koncepcie majú želaný účinok. V podstate ide o to, že vždy existuje priestor na zlepšenie. Ak hodina, jednotka či program mali účinok, žiaci by mali byť schopní lepšie zodpovedať uvedené hodnotiace otázky, napr. pri identifikovaní zavádzajúcich titulkov alebo pri overovaní faktov na internete po ukončení aktivít. Posúdenie pred začiatkom výučby a po jej ukončení poskytne v tejto súvislosti dôležité informácie. Ak použijete testové otázky hodnotiace vedomosti, zručnosti a postoje žiakov uvedené v rámcokoch 6 a 7, uvidíte, čo sa naučili a s čím majú stále problém aj po výučbe.

Potom vyvstáva otázka: ako najlepšie ohodnotím svoj/školský program v oblasti digitálnej gramotnosti (napr. Aké nástroje použiť a na aký účel? Aké aspekty sa môžu a mali by sa hodnotiť? Ako získať prístup k užitočným, spoľahlivým existujúcim nástrojom? Koho zahrnúť do hodnotenia?) Existuje mnoho spôsobov, ako zmerať vplyv, ale použitie overených a spoľahlivých nástrojov hodnotenia vzdelávania žiakov je pravdepodobne najúčinnější. Ak žiakov požiadate, aby ohodnotili, aká bola výučba a čo sa naučili, môže to poskytnúť užitočné informácie, ale je to často nepresné, najmä ak ich odpovede nie sú anonymné. Takisto môžu cítiť, že je na nich vyvíjaný normatívny tlak, aby odpovedali určitým spôsobom (sociálna vhodnosť). Hodnotenie vplyvu vzdelávania na podporu digitálnej gramotnosti je teda veľmi dôležité, ale zároveň zložité.

Ak by sa naskytla príležitosť, spolu so svojimi kolegami by ste mohli mať väčší úžitok z podrobnejšieho hodnotenia v spolupráci s výskumníkmi, ktorí sa chcú dozvedieť viac o digitálnej gramotnosti v praxi.

Tip 16: Nadviazať kontakty s vysokými školami

Hoci to môže byť pre učiteľov/pedagógov časovo náročné, vysoké školy často hľadajú príležitosti, v rámci ktorých by ich fakulta alebo študenti magisterského štúdia mohli posúdiť programy (v oblasti digitálnej gramotnosti). Pre vás, ako aj pre vašu školu, môže byť prínosné osloviť miestnu vysokú školu (napr. komunikačné oddelenie) a požiadať o spoluprácu. Konečným cieľom je zlepšiť spôsob výučby a takisto aj hodnotenia digitálnej gramotnosti na školách. Takéto odborné znalosti majú niekedy aj mimovládne organizácie.

Zvážte...

- navrhnuť vedeniu školy spoluprácu s miestnou vysokou školou alebo mimovládnu organizáciu zameranú na vykonanie hodnotenia spôsobu výučby digitálnej gramotnosti na škole,
- preskúmať na internete, k akým druhom nástrojov hodnotenia môže škola získať prístup bezplatne alebo pri veľmi nízkych nákladoch,
- preskúmať nástroj EÚ SELFIE¹⁶ v snahe pomôcť vašej škole zlepšiť spôsob, akým používa technológie na výučbu a vzdelávanie.

V záver možno konštatovať, že existuje mnoho spôsobov, ako posúdiť digitálnu gramotnosť vašich žiakov a ohodnotiť druhy programov a koncepcií, ktoré spolu so svojimi kolegami používate. K dispozícii už je veľa spoľahlivých (väčšinou bezplatných) nástrojov.

Poznámka k zdrojom

Ak máte záujem o ďalšie vzdelávacie zdroje, rozsiahly zoznam zdrojov môžete nájsť v [záverečnej správe](#), ktorá je priložená k týmto usmerneniam.

¹⁶ <https://education.ec.europa.eu/selfie>

■ Úrad pre vydávanie publikácií
Európskej únie